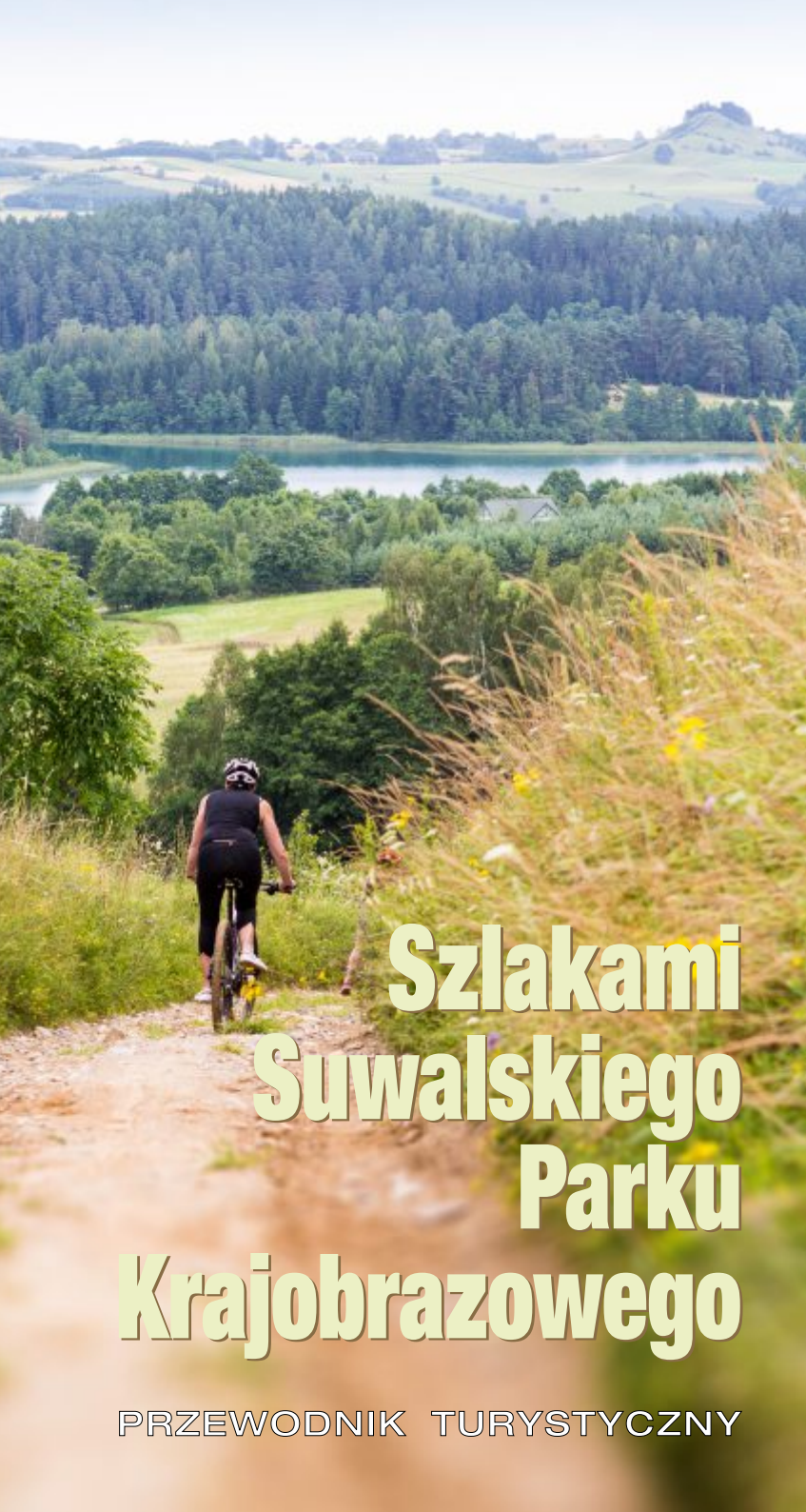

A person wearing a black cycling outfit and a helmet is riding a bicycle away from the camera on a dirt path. The path is surrounded by tall grass and wildflowers. In the background, there is a large lake, a dense forest, and rolling hills under a clear sky.

Szlakami Suwalskiego Parku Krajobrazowego

PRZEWODNIK TURYSTYCZNY

Teresa Świerubska Stefan Maciejewski Sylwia Racis

SZLAKAMI SUWALSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

przewodnik turystyczny

Koncepcja wydawnicza
Teresa Świerubska

Projekt graficzny i przygotowanie do druku
Dariusz Szejder

Teksty
Teresa Świerubska, Stefan Maciejewski, Sylwia Racis

Współpraca
Izabela Okrągła

Redakcja i korekta
Helena Zawadzka

Zdjęcia
Jarosław Borejszo (JB), Adam Januszewicz (AJ), Piotr Malczewski (PM),
Magdalena Marzec (MM), Ludwika Sawicka (LS), Hubert Stojanowski (HS),
Dariusz Szejder (DS), Marcin Sznel (MS), Teresa Świerubska (TŚ), Jolanta Łuczniak-Kęcka (JŁ)

Mapy
Adam Januszewicz, Dariusz Szejder

© Stowarzyszenie Miłośników Suwalskiego Parku Krajobrazowego „Kraina Hańczy”, 2015

Wydawca
 Stowarzyszenie Miłośników Suwalskiego Parku Krajobrazowego
„Kraina Hańczy”
Malesowizna-Turtul, 16-404 Jeleniewo
www.spk.org.pl

Druk i oprawa
Drukarnia Helios
16-400 Suwałki
ul. Lipowa 41A

ISBN 978-83-936255-5-0

Współpraca
 Suwalski Park Krajobrazowy
Malesowizna-Turtul, 16-404 Jeleniewo
www.spk.org.pl

Szlakami Suwalskiego Parku Krajobrazowego przewodnik turystyczny

Suwalski Park Krajobrazowy	4
Połodowcowy krajobraz	4
Osobliwości przyrody	5
Historia osadnictwa	6
Turystyka w Suwalskim Parku Krajobrazowym	6

Szlaki piesze	7
czerwony – Od Bramy Jeleniewskiej po okolicę źródeł Czarnej Hańczy.	9
niebieski – Znad Szelmentu przez park krajobrazowy	15
zielony – Przez Bramę Jeleniewską nad Szeszupę	27
żółty I – Od źródeł Szeszupy do Góry Zamkowej	35
żółty II – Znad jezior huciańskich po Mazury Garbate	45
czarny I łącznikowy – Do „bieguna zimna”	49
czarny II łącznikowy – Do łopuchowskiego głazowiska	53
czarny III łącznikowy – W stronę jaćwieskiego grodziska	57
czarny IV łącznikowy – Do dworu w Starej Hańczy	61

Trasy rowerowe	65
żółta – Wokół jeziora Hańcza.	67
niebieska – Na Górę Zamkową	75
zielona – Doliną Czarnej Hańczy z Suwałk do SPK	79
„Podlaski Szlak Bociani”	83
Wschodni Szlak Rowerowy „Green Velo”	87

Szlak wodny Szeszupy	91
---------------------------------------	----

Ścieżki poznawcze SPK	95
Doliną Czarnej Hańczy	97
Drzewa i krzewy parku podworskiego w Starej Hańczy	99
Na Górę Zamkową	101
Porosty	103
Skały i minerały Suwalskiego Parku Krajobrazowego	105
U źródeł Szeszupy	107
Wokół jeziora Jaczno	109
Literatura	110
Skorowidz rzeczowo-topograficzny	111

Mapa szlaków pieszych SPK
Mapa tras rowerowych SPK i szlaku wodnego Szeszupy
Mapa trasy rowerowej „Doliną Czarnej Hańczy z Suwałk do SPK”

SUWALSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Suwalski Park Krajobrazowy jest najstarszym parkiem krajobrazowym w Polsce. Został powołany w 1976 roku i obejmuje obszar 6338 ha, którego większą część stanowią użytki rolne (60%), a w dalszej kolejności lasy (24%), wody (10%), tereny bagienne (4%) i inne grunty (2%). Obszar chroniony położony jest na Pojezierzu Wschodniosuwalskim, w północnej części województwa podlaskiego, na terenie gmin powiatu suwalskiego: Jeleniewo, Przerośl, Rutka-Tartak i Wiżajny.

Polodowcowy krajobraz

Uroda Suwalskiego Parku Krajobrazowego, którą natura obdarzyła ten skrawek ziemi, słynie z niepowtarzalnych form rzeźby terenu ukształtowanych przez ostatnie zlodowacenie skandynawskie około 12–14 tysięcy lat temu. To tu właśnie znajdują się przykłady najpiękniejszych moren, kemów, ozów oddzielonych od siebie głębokimi dolinami rzecznyymi i licznymi jeziorami, pośród których króluje najgłębsze polskie jezioro Hańcza. Jeszcze długo po ustąpieniu lodowca na terenie dzisiejszego Parku, w rozległym zagłębieniu Szeszupy, zalegały bryły martwego lodu. Po wytopieniu utworzyły one malownicze kompleksy jezior kleszczowieckich i szurpiłskich, jezioro Jaczno i Kamendul, a także jeziora, przez które przepływa rzeka Szeszupa.

Mozaikę unikalnych i dobrze zachowanych form geomorfologicznych urozmaica bogata sieć hydrologiczna. Na stosunkowo niewielkiej powierzchni Parku można doliczyć się aż 26 jezior o różnej powierzchni i genezie. Główne rzeki Parku, Czarna Hańcza i Szeszupa, swoje wody odprowadzają do Niemna.

Osobliwą polodowcową pamiątką są głazowiska i okazałe pojedyncze głazy przytransportowane tu z lądolodem aż z Gór Skandynawskich i dna Morza Bałtyckiego.

Suwalszczyznę charakteryzuje też wyjątkowo surowy klimat. Długie, śnieżne i mroźne zimy, chłodne wiosny, ciepłe lata, a co za tym idzie – krótki okres wegetacji. Region znany jest również z silnych i porywistych wiatrów. Wszystkie te czynniki pozostają nie bez wpływu na odmienność i unikalność przyrodniczą tej krainy.

Zagłębienie Szeszupy (fS)

Osobliwości przyrody

Mozaika siedlisk i warunki klimatyczne sprzyjają różnorodności świata roślin i zwierząt. Obok siebie występują w obrębie Parku siedliska i gatunki północne (borealne), południowe i górskie. Spośród 700 gatunków roślin zielnych dużą część stanowią gatunki rzadkie i podlegające ochronie, często relikty polodowcowe, np. skrzyp olbrzymi, wielosil błękitny, lipiennik Loesela, kłoc wiewchowa.

W zbiorowiskach leśnych, stanowiących ponad 20% powierzchni Parku, natrafimy m.in. na świerczynę borealną na torfie, bór łochyniowy czy ols źródłiskowy.

Otwarte przestrzenie porastają kwieciste łąki, wśród których osobliwością są siedliska roślinności ciepłolubnej.

Szczególnie interesujące zwierzęta zamieszkują głębokie, czyste i dobrze natlenione wody jeziora Hańcza. Należą do nich skorupiaki pochodzenia skandynawsko-bałtyckiego, np. relikw polodowcowy *Pallasiola quadrispinosa*. Spośród polskich jezior jedynie w Hańcy stwierdzono rzadkie gatunki ryb: głowacza białopłetwego i przegopłetwego oraz strzeblę potokową. W Czarnej Hańcy i w innych wartko płynących ciekach żyją mszywoły i chłodnolubne mięczaki wymagające czystych, dobrze natlenionych wód. W Stawie Turtulskim występuje nadechnik stawowy – słodkowodna gąbka uznana za biologiczny wskaźnik czystości wód.

Szuwary porastające obrzeża jezior i mokradła zamieszkują licznie ptaki wodno-błotne, m.in. bąk, perkoz dwuczuby, trzcinniczek i brzęczka. Jednak prawdziwym władcą tych siedlisk jest ssak – bóbr europejski.

W lasach i na terenach rolnych nierzadko spotykany jest łos, sarna, dzik, borsuk. Okresowo pojawiają się migrujące jelenie i wilki. Reliktem po epoce lodowcowej jest smużka, a wielką rzadkość stanowi nietoperz nocek tydkowłosy.

Obszary Suwalskiego Parku Krajobrazowego o szczególnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych objęte są ochroną rezerwatową. Należą do nich: rezerwat wodno-krajobrazowy „Jezioro Hańcza” (od 1963 roku, 305 ha), rezerwat krajobrazowy „Rutka” (od 2001 roku, 49,06 ha) oraz dwa rezerwaty geologiczne: „Głazowisko Bachanowo nad Czarną Hańczą” (od 1972 roku, 0,98 ha) i „Głazowisko Łopuchowskie” (od 1988 roku, 16,06 ha).

Dla jezior Kojle, Perty, Szurpiły, Jegłówek i Purwin nadano status użytków ekologicznych. Pomnikami przyrody są 22 pojedyncze drzewa, aleja lipowa oraz 15 głazów narzutowych.

Park, jako Ostoja Suwalska, należy do europejskich obszarów ochrony siedliskowej Natura 2000.

kukulka szerokolista

podkolan zielonawy

rosiczka okrągłolistna

kruszyk błotny

Historia osadnictwa

Najstarsze ślady osadnictwa na terenach dzisiejszej Suwalszczyzny pochodzą z paleolitu. Od II wieku n.e. napływała tu ludność bałtyjska, pochodząca prawdopodobnie z dorzecza Dniepru i Wołgi. Około VII–VIII wieku okolice dzisiejszego Parku zasiedla jedno z plemion bałtyjskich – Jaćwingowie. Grupa ta nie tworzyła zwartej państwowości i funkcjonowała w strukturach rodowo-plemiennych. Jednym z ważniejszych grodów Jaćwieży była Góra Zamkowa w Szurpiłach. Pod koniec XIII wieku n.e. plemię to, podbite przez Krzyżaków pod pretekstem chrystianizacji, zmuszone zostało do opuszczenia swoich ziem. Tereny te niemal na trzy wieki „przejmuje” puszcza, stając się obszarem spornym pomiędzy Litwą a Krzyżakami. Traktat melneński (1422 rok) wcielił Suwalszczyznę w granice Litwy. Początek kolonizacji puszczy zainicjowała królowa Bona w XVI wieku, a jej rozkwit przypadł na połowę XVIII wieku, kiedy to nastąpił silny rozwój gospodarczy spowodowany działalnością podskarbiego królewskiego Antoniego Tyzenhauza. Po trzecim rozbiórze Polski (1795) północna Suwalszczyzna znalazła się pod zaborem pruskim, następnie w granicach Księstwa Warszawskiego (1807), a od roku 1815 – Królestwa Polskiego. Po odzyskaniu niepodległości Suwalszczyzna weszła w granice Drugiej Rzeczypospolitej. W okresie drugiej wojny światowej obszar ten Niemcy przyłączyli do Trzeciej Rzeszy. Powrót w granice Polski nastąpił w październiku 1944 roku.

Wodzikki – wieś starowierców (RS)

Zabytki kultury materialnej: grodzisko jaćwieskie Góra Zamkowa; osada wczesnośredniowieczna w Targowisku; park dworski w Starej Hańczy; drewniany kościół w Jeleniewie; molenka starobrzędowców w Wodzikkach; kaplica cmentarna w Smolnikach; cmentarze: rzymskokatolicki w Smolnikach, ewangelicki w Szeszupce i Łopuchowie, żydowski w Jeleniewie oraz wojenny w Rutce.

Turystyka w Suwalskim Parku Krajobrazowym

Suwalski Park Krajobrazowy, ze swoim niepowtarzalnym krajobrazem i dziewiczą przyrodą, to idealne miejsce dla tych, którzy od tłumnych kurortów i nadmorskich plaż wolą zacisze przyrody albo aktywny wypoczynek. Na turystę czekają tu kilometry dobrze oznakowanych szlaków doskonałych na wycieczki piesze i rowerowe, ścieżki edukacyjne, prawdziwe „ruskie banie” i przepiękne, czyste jeziora, w tym najgłębsze w Polsce – jezioro Hańcza.

Zapraszamy zatem do wędrówek pieszych i rowerowych po polnych drogach, ścieżkach i leśnych duktach Suwalskiego Parku Krajobrazowego.

SZLAKI PIESZE

Przestrzennie Suwalski Park Krajobrazowy nie jest zbyt rozległy. Obszar ponad sześciu tysięcy hektarów pozwala turystom przemierzyć go wszędy czy wzdłuż w ciągu kilkugodzinnej, najwyżej jednodniowej wycieczki. W liniach prostych Park nie przekracza dziewięciu kilometrów długości i szerokości. Podobnie jest z wyznaczanymi szlakami; najdłuższy, niebieski, w obrębie Parku liczy 21 km, najkrótszy łącznikowy ma raptem 1,6 km. Łączna ich długość w granicach Suwalskiego Parku Krajobrazowego wynosi 76,6 km. Nie wyczerpuje to jednak wycieczkowych możliwości po tych terenach. Inne trasy, znakowane i nieznakowane, można sobie wybrać z pomocą map i turystycznych przewodników.

Droga przez Wodzikki (DS)

SZLAK CZERWONY

OD BRAMY JELENIEWSKIEJ PO OKOLICĘ ŹRÓDEŁ CZARNEJ HAŃCZY 25 km

Odcinek w Suwalskim Parku Krajobrazowym:

**Szeszupka • Wodziłki • Łopuchowo •
Cisówek • Dzierwany 10 km**

Niezwykłe interesujący i urozmaicony szlak, który swój początek bierze w miejscowości Prudziński, a kończy się w Dziadówku, nieopodal źródeł Czarnej Hańczy. Jego fragment przecina z południa na północ Suwalski Park Krajobrazowy i prowadzi głęboką kotliną zagłębienia Szeszupy, otoczoną stromymi wzniesieniami. Największymi atrakcjami na szlaku są: osada staroobrzędowców w Wodziłkach, malownicza wieś Cisówek nad jeziorem Pogorzałek oraz leśne wysoczyzny Dzierwan. Szlak w całości dostępny dla rowerzystów.

Zagłębienie Szeszupy (DS)

Zagłębienie Szeszupy to głęboka, rozległa kotlina (50 km²) otoczona ze wszystkich stron stromymi krawędziami. Swoim obszarem obejmuje 2/3 powierzchni Parku. Dnem zagłębienia płynie rzeka Szeszupa, której towarzyszą różne formy geomorfologiczne, np. moreny martwego lodu, kemy i zagłębienia wytopiskowe wypełnione jeziorami i torfowiskami.

📍 54°13'13.04"N 22°49'03.73"E

Szeszupka (parking samochodowy 🅇). Szlak pokrywa się częściowo ze ścieżką poznawczą 📖 „U źródeł Szeszupy” i żółtą trasą rowerową 🚲. Znajdujemy się w pobliżu dwóch głównych rzek Suwalszczyzny: Szeszupy i Czarnej Hańczy. Szeszupa ma swoje źródła w pobliskich torfowiskach porośniętych lasem łęgowym. Nieopodal, 200 metrów na południowy zachód, płynie Czarna Hańcza. Ciekawostką jest, że płynące dziś w przeciwnych kierunkach cieki, w okresie ustępowania lodowca tworzyły jedną rzekę, łącząc swoje wody w okolicach dzisiejszego Turtula.

← Czarna Hańcza w okolicach Sześciwódek (DS)

0,0
km

Początkowo szlak prowadzi drogą gruntową wzdłuż Szeszupy, prawie niezauważalnej wśród drzew i torfowisk. Po prawej mijamy typowe dla Suwalszczyzny siedlisko: niewielki drewniany dom i budynek gospodarczy z kamienia.

Rzeka Szeszupa swój początek bierze na obszarze Suwalskiego Parku Krajobrazowego, we wsi Szeszupka, skąd kieruje się na północny wschód. Po 27 km przekracza granicę z Litwą, po 298 km uchodzi do Niemna już na terytorium obwodu kaliningradzkiego. Nazwa „Szeszupa” tłumaczona jest jako „sześć rzek” (litewskie *šeši* – sześć; *upe* – rzeka) lub „rzeka tchórza” (*šeškas* – tchórz).

Początkowy odcinek Szeszupy (DS)

0,9 km

Szeszupka. Skrzyżowanie dróg. Tutaj możemy zejść ze szlaku kilka metrów w lewo, gdzie wreszcie widać Szeszupę, a właściwie Szeszupkę, bo jest to jeszcze niewielki strumyk. Ponownie z rzeką spotkamy się za wsią Wodзилki.

Wracamy na szlak i kierujemy się na północ w stronę kamiennego muru, za którym znajduje się kilka ewangelickich grobów. Cmentarz ☩ założony został przez osadników niemieckich na przełomie XIX i XX wieku.

Na Suwalszczyznę ewangelicy przybyli jako koloniści w drugiej połowie XVIII wieku oraz w latach państwa pruskiego, po trzecim rozbiore Polski (1795–1807). Większość ludności pochodzenia niemieckiego w 1944 roku uciekła wraz z wycofującą się hitlerowską armią na zachód Europy.

Dalej idziemy na północ. Po lewej, równoległe do drogi, towarzyszy nam wydłużone wzniesienie zwane ozem. Za nim ukryła się przed naszym wzrokiem Szeszupa.

Oz to wydłużony, kręty wał o stromych stokach, zbudowany z piasków i żwirów przyniesionych przez wody płynące pod lądolodem, w jego szczelinach lub po jego powierzchni.

Oz w Szeszupce (DS)

Wodзилki. Skrzyżowanie dróg. Po prawej, pośród drzew, połyskują nagrobki cmentarza ☩ staroobrzędowców z charakterystycznymi krzyżami o dwu ramionach. Staroobrzędowcy, wyznawcy starożytnego, niezreformowanego prawosławia; prześladowani za przekonania religijne w carskiej Rosji, przybyli na Suwalszczyznę w XVIII wieku. Założyli m.in. wieś Wodзилki (1788) i Łopuchowo (1789). Przed drugą wojną światową Wodзилki zamieszkiwało ponad sto rodzin tego wyznania. Dzisiaj jest ich zaledwie kilka.

2,3 km

Wodзилki. Skrzyżowanie z niebieskim szlakiem . Idziemy dalej prosto. We wsi znajduje się świątynia ☩ staroobrzędowców z 1921 roku zwana molenną. Jej wyposażenie stanowi kilkanaście ikon, starych ksiąg i krzyże. Obok molenny mijamy wiekowe, często już opuszczone, drewniane zabudowania oraz banie (łaźnie parowe). Zwyczaj kąpania się w bani przeniesli tutaj staroobrzędowcy z Rosji. My też możemy skorzystać z tej przyjemności, zamawiając przygotowanie łaźni u gospodarza mieszkającego w sąsiedztwie molenny.

2,7 km

Molenna – świątynia staroobrzędowców (DS)

Pod okapem przydrożnych drzew podążamy za szlakiem, mijamy piękne jabłoniowe sady i wychodzimy na wierzchołek, skąd roztacza się rozległy widok na zagłębienie Szeszupy i jej wyniosłe krawędzie przypominające krajobraz podgórski. Pośród łąk zajmujących dolinę płynie rzeka Szeszupa. Po lewej, na wyniesieniu, ładny przykład zagrody wiejskiej zamienionej na „daczowisko”.

5,3
km

Łopuchowo. Skrzyżowanie z czarnym szlakiem — Błaskowina — Łopuchowo. Skręcamy w prawo. Po lewej mijamy opuszczone zabudowania wsi Łopuchowo.

Niecałe pół kilometra dalej (5,7 km) czerwony szlak skręca w lewo i prowadzi polną drogą w górę, w kierunku lasu.

Łopuchowo — wieś założona przez staroobrzedowców (1789). Przed drugą wojną światową mieszkańcami wsi byli głównie osadnicy niemieccy. Dzisiaj jedynym materialnym świadectwem ich obecności jest cmentarz ☳ ewangelicki (przystanek 7 ścieżki 🚶 „U źródeł Szeszupy”).

6,1
km

Łopuchowo. Po około 450 metrach znajdujemy się na rozwidleniu dróg. Trzymamy się głównego traktu i maszerujemy lekkim łukiem w prawo. Przed nami zalesione wzgórza, a za nami przepiękna panorama z jeziorem Kamendul i Górą Cisową w tle. Zatrzymajmy się więc na chwilę i obejrzymy za siebie.

Jezioro Kamendul (DS)

6,4
km

Łopuchowo. Wchodzimy w świerkowy bór, gdzie gliniasta, śliska po deszczu droga opada w wyjątkowo głęboki wąwóz i skręca w lewo, w kierunku zachodnim. Otaczają nas porośnięte lasem, potężne niczym w Gorcach, wyniosłości.

7,4
km

Cisówek. Po półgodzinnym marszu, na ostatnim odcinku wyraźnie prowadzącym pod górę, wychodzimy na skraj lasu. Przed nami śródleśna polana z kilkoma zabudowaniami wsi Cisówek.

Drogą przez wieś dochodzimy do skraju wzniesienia, z którego możemy podziwiać jezioro Pogorzełek. Warto się tu zatrzymać na chwilę, nasycić oczy widokiem i nabrać sił przed dalszą wędrówką na północ, znów przez las i znów pod górę.

Widok na jezioro Pogorzełek (AU)

Jezioro Pogorzełek, zwane też Cisówkiem, leży na wysokości 236,4 m n.p.m. i jest najwyżej położonym jeziorem w Parku.

9,6
km

Dzierwany. Jesteśmy w Dzierwanach, przy północnej granicy Suwalskiego Parku Krajobrazowego, gdzie kończy się parkowy odcinek czerwonego szlaku. Przy pierwszych domostwach możemy podziwiać dwa imponujące klony (pomniki przyrody 🌳), którym swoją nazwę zawdzięcza bar ☑ „Pod Klonem”. Tutaj możemy odpuścić i obrać kierunek dalszej wędrówki: czerwonym szlakiem do Działówka i okolic, gdzie początek bierze Czarna Hańcza, na wschód przez las do Smolnik lub niebieskim szlakiem 🚶 w stronę Starej Hańczy.

Dzierwany — wieś założona w 1642 roku. Nazwa miejscowości pochodzi od litewskiego słowa *dirva*, tzn. ziemia, którą można orać.

📍 54°17'07.37"N 22°50'13.40"E

SZLAK NIEBIESKI

ZNAD SZELMENTU PRZEZ PARK KRAJOBRAZOWY 40,3 km

Odcinek w Suwalskim Parku Krajobrazowym:

**Gulbieniszki • Udziejek Górny •
Wodзилki • Bachanowo • Błaskowizna •
Stara Hańcza • Dzierwany •
Smolniki 21 km**

Najdłuższy pieszy szlak Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Prowadzi od Góry Cisowej przez morenowe pagóry do Udziejka Górnego, następnie schodzi w nieckę zagłębienia Szeszupy do staroobrzędowców w Wodзилkach. Stąd prowadzi w górę na krawędź wysoczyzny Hańczy do Bachanowa i przez Błaskowiznę, brzegiem jeziora Hańcza, do Starej Hańczy. W końcu Lasami Dzierwańsko-Smolnickimi kończy swój bieg w Smolnikach. Trasa dostępna dla rowerzystów tylko na odcinkach Wodзилki – Błaskowizna i Stara Hańcza – Smolniki.

54°15'01.83"N 22°55'00.73"E

Gulbieniszki. Parking **P** u podnóża Góry Cisowej. Wycieczkę rozpoczynamy od zdobycia wierzchołka Góry Cisowej (256,4 m n.p.m.), zwanej Sypaną lub Gulbieniską, a ze względu na kształt także „Suwalską Fudżijamą”. Stanowi piękny przykład moreny czołowej oraz najpopularniejszy punkt widokowy Suwalszczyzny, z którego roztacza się rozległa panorama na zagłębienie Szeszupy, jej strome, często porośnięte lasem, morenowe krawędzie, a także jeziora: Udziejek, Gulbin i Okrągłe. Od strony wschodniej jaśnieje tafla jeziora Sumowo, a bardziej na południe daje się dostrzec wyniesienie Góry Jesionowej, która od kilku lat stanowi centrum sportów zimowych na Suwalszczyźnie. Wierzchołek Góry Cisowej wieńczy krzyż upamiętniający pobyt papieża Jana Pawła II na Suwalszczyźnie w 1999 roku. Z punktu widokowego wracamy na parking **P**.

0,0
km

Widok z Góry Cisowej (DS)

← Widok z Góry Cisowej (DS)

**0,2
km**

Gulbieniszki. odcinek wspólny z czarnym szlakiem — Gulbieniszki — Smolniki. Skracamy w lewo, w drogę asfaltową do Udziejka Dolnego.

**1,5
km**

Udziejek Dolny. Rozwidlenie szlaków. Szlak czarny — biegnie prosto do Udziejka Dolnego. My, za siedliskiem, skracamy w lewo i krętą polną drogą idziemy wzdłuż Jeziora Kopanego.

Legenda głosi, że Jaćwingowie zamieszkujący niegdyś Suwalszczyznę potrzebowali wysokiej góry, z której mogliby obserwować całą okolicę. Usypali więc stożkowate wzniesienie i nazwali je Górą Sypaną. W miejscu, z którego pobierali ziemię, powstała głęboka rynna, którą wkrótce wypełniła woda. Tak to przy okazji sypania góry powstało Jezioro Kopane.

Cisowa Góra z Jeziorą Kopanym w tle (JB)

**2,5
km**

Czajewszczyzna. Dochodzimy do przepustu nad rzeczką Czajenką, która wypływa z Jeziora Kopanego. Tu skracamy w prawo i dochodzimy do położonego wśród starych drzew gospodarstwa z drewnianym domem. Panująca tu cisza i opuszczone zasłony okien mówią, że lata świetności domu już minęły, a rzeźbione drzwi wejściowe przypominają, że miał on dobrego gospodarza. Przechodzimy przez puste podwórze i kierujemy się polną drogą do mostu, za którym czeka nas „wspinaczka” na wierzchołek gruntów Udziejka Górnego. Roztacza się stąd szeroki pejzaż na Górę Cisową z Jeziorą Kopanym u jej podnóża.

**3,7
km**

Udziejek Górny. Dochodzimy do szutrowej drogi prowadzącej przez wieś. Na lewo gospodarstwo, w którym działa park linowy „Twierdza Jaćwingów”. Dwieście metrów dalej drogę przecina zielony szlak — Kazimierówka — Smolniki, który przy krzyżu skracamy w prawo do Udziejka Dolnego. My idziemy dalej prosto.

**4,6
km**

Udziejek Górny. Przy końcu wsi droga rozwidla się i z szutrowej przechodzi w grutową. Szlak skręca w lewo, w kierunku Wodźlik. Po lewej towarzyszy nam rozległe wyniesienie — góry Kąty (234 m n.p.m.), które jest również bardzo atrakcyjnym, choć trudno dostępnym punktem widokowym. Mijamy kolejne zabudowania wsi Udziejek oraz zarastające Jezioro Błędne usytuowane w głębokiej niecce. Przed nami krajobraz środkowej części zagłębienia Szeszupy z połyskującą kopułą wodziłkowskiej molenny.

Wodźliki oglądane z Udziejka Górnego (DS)

**5,5
km**

Wodźliki. Na rozstaju skracamy w lewo, w słabo wyjeżdżoną drogę polną obsadzoną szpalerem drzew (uwaga na znaki!). Zostawiamy po lewej stronie gospodarstwo. W dole z prawej mijamy domostwo, w pobliżu którego, spośród trzcin, wylania się rozległe torfowisko. Upodobały go sobie żurawie, których donośne pokrzykiwania słychać tu każdej wiosny. Idziemy prosto, mijając po drodze niewielki strumień wpadający do Szeszupy.

**6,5
km**

Wodźliki. Rozwidlenie dróg. Idziemy prosto, mijając odchodzącą z prawej drogę do gospodarstwa ze stawem. Z lewej zostawiamy siedlisko położone nad porośniętą trzciną oczkiem wodnym, doskonałym miejscem rozrodu okolicznych płazów. Poniżej w zagłębieniu połyskuje tafla wody jeziora Wodźliki.

**7,4
km**

Wodзилki. Skrzyżowanie z czerwonym szlakiem Szeszupka – Dzierwany. Dochodzimy do szutrowej drogi i przy starym sadzie skręcamy w lewo. Jesteśmy we wsi zamieszkałej przez staroobrzędowców, gdzie zachowało się jeszcze kilka tradycyjnych dla tej nacji domostw i starowijska cerkiewka – molenna (patrz: 2,7 km).

**7,8
km**

Wodзилki. Zaraz za molenną szlak skręca w prawo, w kierunku wsi Błaskowizna. Po drodze mijamy niepozorną na tym odcinku Szeszupę płynącą korytem uregulowanym w latach 70. XX wieku. Nieopodal, na skarpie, mamy przykład torfowisk źródliskowych, inaczej zwanych torfowiskami wiszącymi, które towarzyszą rzece na wielu odcinkach.

Torfowiska źródliskowe stanowią rzadką i bardzo interesującą odmianę torfowisk niskich. Ich rozwój związany jest ze stałym zasilaniem wodami bogatymi w węgiel wapnia z wycieków i wysięków podziemnych. Torfowiska źródliskowe, rozwijające się na zboczach dolin lub skłonach wzniesień, nazywane są torfowiskami wiszącymi (zawieszonymi).

Torfowisko nad Jeziorem Jazno (15)

Następne 500 metrów przemierzamy stosunkowo płaskim terenem. Kiedy jednak dochodzimy do zabudowań samotnego gospodarstwa (po lewej), staje przed nami krawędź zagłębienia Szeszupy i prawie pół kilometra drogi pod stromą górę! Nagrodą za nasz trud będzie widok, który zobaczymy ze wzniesienia – ogromna przestrzeń, a pośród niej, niczym miniatutki, zabudowania Wodзилk z połyskującą kopułą molenny, obok niebieska plama jeziora Wodзилki, a nad całością góruje dobrze nam znana Góra Cisowa.

Wspięliśmy się na płaskowyż wysoczyzny Hańczy. Nie sposób tu przeoczyć ogromnej ilości kamieni. Im bliżej jesteśmy jeziora Hańcza, tym okolicy bogatsze są w głazy i głazowiska. Zwierczeniem są, niczym w górskich jeziorach, kamieniste plaże Hańczy i rezerwat „Głazowisko Bachanowo nad Czarną Hańczą”, gdzie można doliczyć się około 10 tys. głazów narzutowych na powierzchni niespełna jednego hektara.

Trzy rezerваты przyrody Suwalskiego Parku Krajobrazowego powstały w celu ochrony... kamieni: „Głazowisko Bachanowo nad Czarną Hańczą”, „Głazowisko Łopuchowskie” i „Rutka”. Jedną z cech krajobrazu tego obszaru jest obfitość i różnorodność występujących głazów narzutowych, tzw. eratyków, które jako okruchy skalne przywędrowały tu „na grzbiecie” lądolodu ze Skandynawii i dna Morza Bałtyckiego.

Wios i jezioro Wodзилki (DS)

Bachanowo. Skrzyżowanie dróg. Skręcając w lewo, trafilibyśmy do Turtula, do siedziby Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Idziemy jednak prosto, dość monotonną i niczym niezaskakującą równiną. Urozmaicheniem w krajobrazie są jedynie wysokie stopy usypiane z kamieni zebranych z pól uprawnych. Miejscowi nazywają je kamienicami lub kruszniami.

**9,7
km**

Bachanowo. Skrzyżowanie dróg przy przydrożnym krzyżu. Na wprost przystanek PKS-u z zatoczką parkingową oraz most na Czarnej Hańczy. Po lewej jedna z najbardziej znanych ścieżek poznawczych Suwalskiego Parku Krajobrazowego „Dolina Czarnej Hańczy”. Szlak prowadzi w prawo. Schodząc ze szlaku drogą w dół, po raz pierwszy będziemy mieli okazję stanąć na brzegu królowej polskich głębin – Hańczy . Jesteśmy w miejscu dawnej osady młyńskiej zwanej Sójka lub Wróbel. Tu, pośród kamieni zalegających plażę, rzeka Czarna Hańcza opuszcza jezioro.

**11,0
km**

Głazowisko w okolicach Wodзилk (DS)

Poludniowy brzeg jeziora Hańcza (DS)

Jezioro Hańcza jest najgłębszym jeziorem Polski i Niżu Środkowoeuropejskiego. Spośród naszych jezior wyróżnia je: największa głęb. (głęb. maks. 108,5 m), głębokość średnia – 42 m, kształt długiej, wąskiej rynny, kamieniste plaże, wysokość położenia lustra wody (227,3 m n.p.m.; ok. 70 m wyżej od Suwałk), chłodna, dobrze natleniona i bardzo czysta woda (I klasa, jezioro α -mezotroficzne), bogactwo reliktów polodowcowych fauny i flory. Hańcza jest rezerwatem przyrody 🌿 od 1963 roku.

Wracamy na szlak i spacerem przemierzamy Bachanowo i Błaskowiznę. Mijamy budynek byłej szkoły, naprzeciw którego ustawiony został okazały głaz 🪨 z tablicą upamiętniającą **Antoniego Patłę** (1897–1977) – miłośnika Suwalszczyzny i inicjatora idei utworzenia Suwalskiego Parku Krajobrazowego.

Błaskowizna, zwana kiedyś Wólką Błaskową, została założona w 1603 roku. Podczas drugiej wojny światowej funkcjonował tu niemiecki obóz pracy, którego jeńcy (polscy, włoścacy i radzieccy) zajmowali się przetwarzaniem kamienia. Kruszywo i glazy znad Hańczy posłużyły m.in. do budowy kwatery Hitlera w Gierłożu, tzw. wilczego szarża. Obecnie Błaskowizna jest miejscowością letniskową 🏠, którą licznie odwiedzają m.in. miłośnicy nurkowania w wodach jeziora Hańcza. We wsi znajduje się sklep 🛒 spożywczy oraz działający w sezonie letnim bar 🍷 „Nad Hańczą”.

**12,5
km**

Błaskowizna. Plaża 🏖️ nad jeziorem Hańcza. Początek czarnego szlaku ➡ Błaskowizna – Łopuchowo. Przed nami pomost 🌉, z którego możemy popatrzeć na czyste i przezroczyste wody Hańczy. Niczym w akwarium możemy przeglądać się tu ławicom ryb i podwodnym łąkom glonów zwanych ramienicami. Wiosną pobliskie trzcinowisko rozbrzmiewa odgłosami gniazdujących tu par perkoza dwuczubego. Po przeciwnej stronie widzimy ścianę liściastego lasu porastającego strome skarpy otaczające jezioro, pośród których wyróżnia się wysokością 🏔️ Góra Leszczynowa (272 m n.p.m.) w Przełomce.

Widok z Góry Leszczynowej (TS)

Góra Leszczynowa (272,0 m n.p.m.) – forma akumulacji szczelinowej zbudowana z piasków i żwirów. Jest to najwyższe wzgórze nad jeziorem Hańcza – wznosi się około 30 m ponad lustro wody.

Błaskowizna. Mijamy ostatnie zabudowania wsi i wchodzimy na morenowy wał oddzielający jezioro Hańcza od jeziora Boczniew. Pagórek jest jedną z pięciu moren tworzących tzw. amfiteatr wodziłkowski. Mijamy polany, gdzie nurkowie schodzą w głębiny Hańczy. Głęboka rynną jeziora oraz wyjątkowa przezroczystość wód przyciąga tu rzeszę płetwonurków z całej Polski.

**12,9
km**

„Amfiteatr wodziłkowski” to zespół moren czołowych spiętrzonych pomiędzy jeziorem Hańcza a zagłębieniem Szeszupy. Są to pagórki i wzgórza łukowato wygięte i ułożone równolegle do siebie, rozdzielone wąskimi obniżeniami wypełnionymi głównie torfami. Jedno z obniżeń zajęte jest przez jezioro Boczniew. Począwszy od jeziora Hańcza w kierunku zagłębienia Szeszupy, wysokość moren stopniowo maleje – od około 260 do około 210 m n.p.m.

Rynna polodowcowa jeziora Hańcza powstała w wyniku niszczącej działalności wód topniejącego lodowca, płynących tunelem jako rzeka podlodowcowa. Przypuszcza się, że rynna Hańczy może pochodzić jeszcze z okresu zlodowacenia środkowopolskiego (sprzed około 140 tys. lat), jednak główna faza jej tworzenia jest związana z ostatnim zlodowaceniem bałtyckim, które ustąpiło z tych terenów około 14–12 tys. lat temu.

Błaskowizna. Trzecia polana nurkowa. Przed nami wędrownika z dala od ludzi i codziennego zgiełku. Tylko my, las i woda. Wąska ścieżka wprowadza nas w największy kompleks leśny na terenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego, który rozciąga się sześciokilometrowym pasem od brzegów Hańczy po Smolniki. Na chwilę zatrzymujemy się

**13,8
km**

w miejscu, gdzie jezioro Hańczę od jeziora Boczniał oddziela przesmyk szerokości zaledwie 75 metrów, a wody Boczniała cienkim strumieniem przelewają się do Hańczy. Zbudowany tu już ogranicza przepływ wody i być może naturalną migrację ryb pomiędzy jeziorami. Ciepłe wody płytkiego Boczniała (głęb. maks. 4,3 m) są na pewno doskonałym tarliskiem i wylęgarnią ryb.

**14,6
km**

Błaskowizna. Półwysp Jeleniewicza Róg (Bociani Róg). Wchodzimy na cypel, z którego możemy podziwiać przestrzeń wód jeziora Hańcza, a od strony południowej natkniemy się na prawdziwego olbrzyma pośród głazów narzutowych Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Jego obwód liczy sobie 11,4 m, co zadecydowało, że został on uznany za pomnik przyrody **▲**. W XVI wieku najprawdopodobniej służył jako kamień graniczny rozdzielający Puszcę Przełomską od Puszczy Mereckiej, na której pierwotny teren właśnie wkraczamy. Trzy poziome rysy wyżłobione na boku głazu są być może świadectwem jego historycznej roli.

**15,3
km**

Cisówek. Dochodzimy do otwartej przestrzeni zatoki. Teren jest wyraźnie obniżony i lekko podmokły. Za zatoką czeka nas leśna ścieżka, która prowadzi raz przy samym brzegu kamienistego brzegu Hańczy, to znów ucieka kilka metrów w górę na przybrzeżną skarpe. Stromizny porasta las, w którym królują drzewa liściaste, głównie lipy, graby i klony. Dość częsty jest też świerk, a w podszycie lęszczyzna wabiąca jesienią wiewiórki – amatorki orzechów laskowych. I chyba o tej porze roku szlak jest najbardziej urokliwy, kuszący feerią jesiennych kolorów i ciszą zakłócaną jedynie monotonnymi uderzeniami fal o kamienisty brzeg Hańczy.

**16,9
km**

Mierkinie (Stara Hańcza). Opuszczamy las i wchodzimy na łąkę ciągnącą się wzdłuż Czarnej Hańczy, która tu właśnie uchodzi do jeziora Hańcza. Po lewej, za rzeką, pozostawiamy park podworski **🏰** i ruiny dworu **🏰** w Starej Hańczy (patr: **■** IV 1,0 km). Idziemy prosto do żwirowej drogi, którą kierujemy się w prawo pod Górę Klonową. Droga jest fragmentem zielonego szlaku **🚲** rowerowego z Wiżajn do Smolnik oraz trasy rowerowej **🚲** „Wokół jeziora Hańcza”.

Kamienista plaża Hańczy (TŚ)

Czarna Hańcza w okolicach Turtula (DS)

Czarna Hańcza (144 km), jedna z głównych rzek Suwalskiego Parku Krajobrazowego, swój początek bierze w okolicach miejscowości Okliny i płynie w południowym kierunku. Początkowo ma charakter okresowego cieku, dopiero jako trwały strumień zasila jezioro Hańcza. Od Hańczy do Turtula płynie głęboką rynną polodowcową. Po opuszczeniu jeziora jej nurt jest bardzo wartki (spadek 24 m na przestrzeni 2 km), a dno i brzegi usłane są kamieniami. Opuszczając Suwalski Park Krajobrazowy, rzeka kieruje się w stronę Suwałk, przepływa przez jezioro Wigry i 18 km przed ujściem do Niemna opuszcza terytorium Polski.

Dzierwany. Skrzyżowanie z czerwonym szlakiem **■** Szeszupka – Dzierwany. Kierujemy się prosto. Przy szlaku znajduje się, czynny jedynie w sezonie, bar **☺** „Pod Klonem” (patr: **■** 9,6 km). Idziemy przez wieś, mijając po lewej gospodarstwo ze stawami rybnymi, które okala imponująca kolekcja głazów narzutowych. Teren jest prywatny, nieudostępniony dla zwiedzających. Ponownie wkraczamy do Lasu Dzierwańsko-Smolnickiego, na skraju którego, po lewej, wita nas dorodny świerk – pomnik przyrody **▲**.

**18,0
km**

Smolniki. Leśna droga doprowadza nas do miejsca, gdzie szlak niebieski łączy się z zielonym **■**. Stąd droga łukiem opada w głęboki wąwóz, nad którym góruje monumentalny, zalesiony wał ozowy **🌳**. Koniecznie trzeba wdrapać się na niego, bo stąd dopiero będziemy mogli podziwiać pełnię piękna zagłębienia Szeszupy, nad którym góruje wierzchołek Góry Cisowej (256 m n.p.m.), Góry Jesionowej (252 m n.p.m.), Krzemieniuchy (289 m n.p.m.) i Krzemianuchy (232 m n.p.m.) z masztem radiowo-telewizyjnym. Jednak najbardziej przykuwa wzrok jezioro Jaczno, które ze względu na bardzo urozmaiconą linię brzegową i niespotykane zabarwienie toni wodnej uważane jest za jedno z najpiękniejszych i najbardziej fotogenicznych jezior w kraju. Woda Jaczna w miesiącach letnich staje się malachitowa, co związane jest z zakwitem glonów z rodzaju *Chlorella*.

**20,0
km**

Jezioro Jaczno (DS)

Lustro wody jeziora **Jaczno** położone jest na wysokości 163,9 m n.p.m., natomiast oddalony zaledwie o pół kilometra od jeziora osiąga wysokość 286 m, co stanowi największą deniwelację (różnicę wysokości) w niżowej części Polski. Interesującym zjawiskiem jest również ciąg „torfowisk wiszących” (patrz: 7,8 km) usytuowanych u podnóża północno-zachodnich zboczy otaczających jezioro. Tu znajduje się jedyne w Suwalskim Parku Krajobrazowym stanowisko skrzypu olbrzymiego, gatunku typowego dla rejonów górskich.

Jaczno jest najprawdopodobniej znacznie młodsze od pozostałych jezior Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Głęboka niecka, której dno wypełniają jego wody, jeszcze przez kilka tysięcy lat po ustąpieniu lodowca była miejscem zalegania potężnej bryły martwego lodu. Niczym w ziemnej piwnicy, przykryta gliną i żwirem, wytopiła się najprawdopodobniej dopiero 6 tysięcy lat temu.

21,0
km

Smolniki. Żwirową drogą, północną granicą Suwalskiego Parku Krajobrazowego, dochodzimy do Smolnik. Po prawej mijamy kilka zagrod, w tym gospodarstwa agroturystyczne , oraz budynek byłej szkoły, typowej tysiactłaki. Dochodzimy do skrzyżowania, przy którym stoi kilka tablic informacyjnych oraz ufundowany przez harcerzy ZHP głaz z tablicą upamiętniającą utworzenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Pod drogą, głębokim jarem zwanym rynną, płynie okresowy strumień, który swoje wody kieruje do jeziora Jaczno. Tutaj też krzyżują się cztery szlaki turystyczne: czarny , żółty , zielony , niebieski i ścieżka poznawcza „Wokół jeziora Jaczno”. Tu kończy się nasz szlak i nasza wędrówka. Sto metrów na lewo mamy przystanek autobusowy .

Cmentarna kapliczka w Smolnikach (TS)

Smolniki – wieś o charakterze turystyczno-wypoczynkowym położona przy północnej granicy Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Założona w drugiej połowie XVII wieku w miejscu osady smolarzy wyrabiających smołę, od której wzięła się nazwa wsi. We wsi znajduje się murowany kościół z lat 70. XX wieku, cmentarz z drewnianą kaplicą z przełomu XVIII i XIX wieku, punkty widokowe „U Pana Tadeusza” i „Na ozie”, kwatery agroturystyczne , przystanek PKS , dwa sklepy spożywcze , bar „Jaćwing”, pole namiotowe i niestrzeżone kąpielisko nad Jeziorem Czarnym.

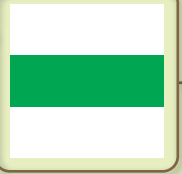
Widok z punktu widokowego „U Pana Tadeusza” (DS)

54°17'13.82"N 22°52'53.03"E

SZLAK ZIELONY

PRZESZKOK JELENIEWSKA NAD SZESZUPĘ 47,4 km

Odcinek w Suwalskim Parku Krajobrazowym:

**Jeleniewo • Kazimierówka • Sidorówka •
Udziejek Górny • Udziejek Dolny • Łopuchowo •
Smolniki 14 km**

Jest to wyjątkowo interesująca krajoznawczo i krajobrazowo wycieczka. Pozwala poznać bodaj najciekawsze fragmenty polodowcowej rzeźby Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Wędrówka prowadzi wśród polnych i leśnych wysoczyzn, pomiędzy morenowymi i kemowymi wzniesieniami, przez pełne sielskiego uroku doliny, wzdłuż brzegów pięciu urokliwych jezior. Na trasie wiele punktów widokowych , w tym grodzisko jaćwieskie Góra Zamkowa. Szlak niemal w całości dostępny dla rowerzystów, poza odcinkiem wzdłuż jeziora Jegłówek do Udziejka Górnego, gdzie rower trzeba prowadzić.

 54°12'23.15"N 22°54'48.77"E

Jeleniewo. Wyruszamy z Jeleniewa – dawnego miasteczka, gdzie do dziś zachował się układ urbanizacyjny z rynkiem (obecnie skwerem) i rogatkami, od których prowadzą drogi w czterech kierunkach: do Suwałk, Wiżajn, Becejł i Przerośli. Warto tu obejrzeć drewniany kościół z 1878 roku, zabytek budownictwa sakralnego, z rokokową amboną, konfesjonalem oraz kropielnicą pochodzą z pokamedulskiego kościoła w Magdalenowie. Sprzed kościoła kierujemy się drogą asfaltową w kierunku Szurpił.

0,0
km

Strych kościoła w Jeleniewie zamieszkuje rzadki gatunek nietoperza – **nocek tydkowłosy**. Jest to jedna z największych kolonii letnich tego gatunku w Polsce. W celu ochrony nocka powołano obszar ochrony o nazwie „Jeleniewo”, w ramach europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000.

Kościół w Jeleniewie (DS)

**0,8
km**

Kazimierówka. Odcinek wspólny ze ścieżką poznawczą „Na Górę Zamkową” i niebieską trasą rowerową. Dochodzimy do zakrętu we wsi Kazimierówka i skręcamy w prawo, w połą drogę równiny sandrowej, w kierunku sosnowego lasu.

**1,8
km**

Kazimierówka. Dochodzimy do lasu i po chwili przecinamy poprzecznie biegnącą drogę leśną, która stanowi granicę Suwalskiego Parku Krajobrazowego. My, trzymając się szlaku, schodzimy (po lewej zostawiając zagrodę) w głęboki wąwóz. Szpaler wierzb – wzdłuż stromej skarpy – doprowadza nas do zacisnej zatoczki Jeziora Szurpiły. Piękny stąd widok na jezioro z wyspą Pustelnia na pierwszym planie. Porośnięta drzewami wyspa przysłania zatokę Jodel, nad którą tonie w zieleni Góra Zamkowa – ongiś warownia Jaćwingów.

Jezioro Szurpiły (DS)

**3,3
km**

Sidorówka. W cieniu przybrzeżnych drzew droga doprowadza nas do kolejnej zatoki jeziora Szurpiły. Otaczają ją strome wzniesienia, które w tym miejscu przecina głęboki wąwóz. Jego dnem, w kierunku jeziora, sączy się niewielki strumyk. Tu możemy wykapać się w czystych wodach szurpilskiej zatoki, po czym wrócić na szlak prowadzący podmokłą łąką.

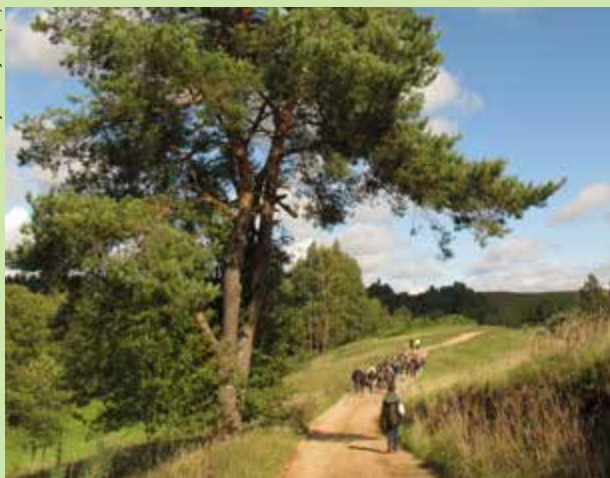
**3,7
km**

Sidorówka. Trzymając się drogi biegnącej nad jeziorem, dochodzimy do wypływu z jeziora rzeczki Szurpiłówki. Płynie ona do Jeziora Kopanego, skąd, już jako rzeka Czajenka, uchodzi do Szeszupy w Udziejku Dolnym. Za rzeczką ścieżka wznosi się kilka metrów nad lustro jeziora i wciną się w strome zbocze moreny porośniętej grabowym lasem zwanym grądem. Szlak oddala się od jeziora.

**4,5
km**

Czajewszczyzna. Za sielską kotłinią podchodzimy na wierzchowinę morenowego wyniesienia, skąd na wschodzie rysuje się wierzchołek Góry Cisowej (256 m n.p.m.), a na południu maszty elektrowni wiatrowych i wieża radiowo-telewizyjna na górze Krzemianusze (232 m n.p.m.). Przed nami gospodarstwo usytuowane w miejscu dawnego folwarku Jegłówek, który należał do słynnego w okolicy znachora Zdancewicza (patrz: I 8,1 km). Dzisiaj funkcjonuje tu gospodarstwo agroturystyczne „Pod Górą Zamkową”. Skręcamy w lewo (uwaga: w prawo, za znakami żółtymi, po dwóch kilometrach dojdziemy do przystanku PKS w Sidorówce), mijamy gospodarstwo i drogą pośród brzozi idziemy w stronę pojaćwieskiego grodziska.

Czajewszczyzna (TS)

**4,8
km**

Czajewszczyzna. Po prawej mijamy zalesione wzniesienia Góry Cmentarnej i Góry Kościelnej. Schodzimy na łąkę, po prawej mamy Górę Kościelną, w dole jezioro Jegłówek, na wprost jaćwieskie grodzisko zwane Zamczyskiem lub Górą Zamkową (prowadzi na nią szlak żółty i ścieżka poznawcza „Na Górę Zamkową” (patrz: I 7,1 km).

**5,0
km**

Czajewszczyzna. Dróżka, biegnąca zboczem Góry Zamkowej, sprowadza nas nad brzeg jeziora Jegłówek. Wejźmy jeszcze kilka metrów w górę i koniecznie obejrzymy się za siebie, aby nie ominąć przepięknego widoku na jezioro z kemową wysepką na pierwszym planie i Górą Cisową na horyzoncie. Opuszczamy drogę, którą dotąd szliśmy, i schodzimy ścieżką w nadjeziorne obniżenie. Po lewej, pośród trzcin, prześwituje malutkie jezioro Jegłówek. Natrafiamy tu na końcowy znak łącznikowego szlaku czarnego z Wodзилk. Maszerujemy prosto zalesionym brzegiem jeziora Jegłówek. Na tym odcinku możemy poruszać się jedynie pieszo.

**5,6
km**

Czajewszczyzna. Po 350 metrach natrafiamy na kładkę na zabagnionym ujściu strumienia. Za nim skręcamy w prawo i idziemy w kierunku widocznego wzniesienia. Uwaga na znak! Poruszamy się wzdłuż skraju lasu brzoźowego w kierunku słupów energetycznych.

**5,9
km**

Udziejek Górny. Trafiamy na polną drogę, która prowadzi do zabudowań Udziejka Górnego. Po prawej mijamy park linowy „Twierdza Jaćwingów” – atrakcję dla tych, którzy lubią dreszczyk emocji.

**6,4
km**

Udziejek Górny. Polną drogą dochodzimy do zagrody we wsi Udziejek Górny. Tu nasz szlak biegnie się z niebieskim . Na prawo droga do parku linowego. Skręcamy w lewo. Mijamy kolejne gospodarstwa.

**6,8
km**

Udziejek Górny. Przy przydrożnym krzyżu skręcamy w prawo. Po chwili wychodzimy na krawędź wysoczyzny Udziejka Górnego, skąd roztacza się widok na zagłębienie Szeszupy z szachownicą pól ornych, łąk i pastwisk, kępami lasanków i zapadlinami mokradeł. Za doliną wznoszą się zalesione wysoczyzny Smolnik i Dzierwan, które stanowią krawędź pradoliny Szeszupy. Nieco bliżej okolic Udziejka Dolnego, w dole, w głębokiej kotlinie, widzimy jezioro Udziejek. Stromo opadającą drogą dochodzimy do mostku na Czajence, która uchodzi tu do Szeszupy, i jesteśmy w Udziejku Dolnym.

Park linowy „Twierdza Jaćwingów” (JB)

Udziejek Dolny. Skręcamy w lewo, w drogę asfaltową. Przed nami półtorakilometrowy marsz przez Udziejek Dolny (założony około 1770 roku). W centrum osady znajduje się skansen w agroturystyce „Drumlin”. Pod koniec wsi droga asfaltowa zmienia się w żwirową.

**7,5
km**

Skansen „Drumlin” w Udziejku (DS)

Łopuchowo. Dochodzimy do rozdroża – skrzyżowanie z czarnym szlakiem . Przed nami zadrzewiony pagórek otoczony murem z polnych kamieni. Mieści on dawny cmentarz z kilkoma zachowanymi nagrobkami nieobecnych już dzisiaj ewangelickich mieszkańców Udziejka i Łopuchowa. Szlak skręca w prawo, w piaszczystą drogę. Idziemy równolegle do jeziora Kamendul, za którym widzimy stożek „Suwalskiej Fudzijamy”.

**9,2
km**

Według legendy nazwa **jeziora Kamendul** wiąże się z tragiczną śmiercią zakonnika, którego rozbójnicy bestialsko zamordowali nad jeziorem. Od tego zdarzenia okoliczni mieszkańcy często przed świtem widują postać kameduły w białym habicie, unoszącą się nad taflą jeziora.

Widok na jezioro Jaczno i Kamendul (DS)

**10,8
km**

Jacznno. Po kilku minutach dochodzimy do łączącej zaledwie trzy domy osady Jacznno położonej nad jeziorem o tej samej nazwie. Przechodzimy przez rzekę Jacznówkę, która przecina drogę i wpada do jeziora Kamendul. Na skrzyżowaniu bieleje przydrożna kapliczka, przy której szlak skręca w lewo i łączy się ze ścieżką poznawczą „Wokół jeziora Jacznno”. Zatrzymujemy się przy starym, nieczynnym młynie w Jacznie. Pomiędzy olchami prześwituje lustro jeziora Jacznno, z którego wypływa rzeka Jacznówka. Wody rzeki jeszcze po wojnie poruszały koło młyńskie młyna, o którym wspomina już zapis z 1624 roku. Kierujemy się w stronę zalesionych wzgórz, mijając po drodze położony na półwyspie pensjonat „Gościniec Jacznno”. Dalej wąską leśną drogą, zmieniającą się często w głęboki jar, idziemy pod górę – dość męczący, lecz interesujący ze względu na bogatą przyrodę i rzeźbę terenu fragment wycieczki.

Młyn w Jacznie (TŚ)

**12,4
km**

Smolniki. Po półgodzinnym marszu wychodzimy na otwartą przestrzeń. Przystajemy na drodze z Dzierwan do Smolnik. Tu szlak zielony łączy się z niebieskim. Znajdujemy się na wierzchołku sandrowej wyżyny, która stanowi północną krawędź zagłębienia Szeszupy i stromym stoki opada nad jezioro Jacznno. Schodzimy drogą w głęboki wąwóz, fragment tzw. wilczych jarów, w którym Andrzej Wajda kręcił sceny przemarszu wojsk napoleońskich do filmu *Pan Tadeusz*. Po lewej stronie mamy punkt widokowy „Na ozie” (patrz: 20 km).

Jezioro Jacznno widziane od strony Smolnik (TŚ)

Smolniki. Droga, będąca jednocześnie północną granicą Suwalskiego Parku Krajobrazowego, prowadzi nas obok zadbanych zagrod leśniczowej wsi Smolniki. Mijamy budynek byłej szkoły i przystajemy przy tablicy informacyjnej Suwalskiego Parku Krajobrazowego (patrz: 21 km). Idziemy prosto, drogą asfaltową, mijając po lewej kościół pw. św. Anny, po prawej zaś cmentarną kapliczkę.

**13,5
km**

Smolniki – stąd prowadzą szlaki w różnych kierunkach (JB)

Smolniki. Za sklepem spożywczym i barem „Jaćwing” szlak skręca w lewo, w leśną drogę, i opuszcza teren Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Urokliwym fragmentem boru sosnowo-świerkowego prowadzi nad Jezioro Czarne (pole namiotowe i nieustrzeżone kąpielisko) i Jezioro Białe, przez wieś Jodoziory i Pobondzie do Rutki-Tartak.

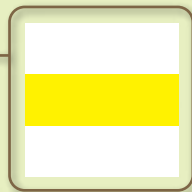
**14,0
km**

54°17'11.33"N 22°53'20.10"E

SZLAK ŻÓŁTY I

OD ŹRÓDEŁ SZESZUPY DO GÓRY ZAMKOWEJ 10 km

Szlak w całości biegnie przez Suwalski Park Krajobrazowy:

**Malesowizna • Turtul • Szeszupka •
Szurpiły • Sidorówka**

Szlak prowadzi pośród krajobrazów południowej części Suwalskiego Parku Krajobrazowego. W początkowym biegu przecina jeden z najpiękniejszych fragmentów doliny Czarnej Hańczy, po czym kieruje się do źródeł Szeszupy – kolejnej ważnej rzeki Suwalszczyzny. Trzymając się południowej granicy Parku, szlak wprowadza nas w malownicze plenery rezerwatu „Rutka”, gdzie pośród głazów i stromych morenowych wyniesień przebiegają wody jeziora Linówek. Dalej lasami, polnymi wyniesieniami i brzegami szurpielskich jezior podążamy do grodziska jaćwieskiego na Górze Zamkowej. Trasa prawie w całości dostępna dla rowerzystów, jedynie w rezerwacie „Rutka” jazdę mogą utrudniać wysokie trawy.

54°13'14.00"N 22°48'13.80"E

Malesowizna. Wędrówkę rozpoczynamy z przystanku autobusowego w Malesowiznie. Stąd za żółtymi znakami kierujemy się na południowy-wschód, szosą schodzącą ostro w dół. Po 550 metrach skręcamy w lewo na żwirówkę, która doprowadza nas pod siedzibę Suwalskiego Parku Krajobrazowego.

0,0
km

Szlak „Opowieści Turtula” (MS)

**1,0
km**

Malesowizna. Znajdujemy się w dawnym siedlisku młyńskim zwanym Turtulem, gdzie od 1993 roku mieści się siedziba **SPK** Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Tutaj można zaopatrzyć się w mapy i przewodniki, uzyskać informację turystyczną **fi**, wypożyczyć rower **or**, obejrzeć sprzęty i narzędzia dawnej suwalskiej wsi zgromadzone w izbie regionalnej **☆** bądź poznać sekrety ścieżki „Opowieści Turtula”. Z mostku przy ruinach młyna **or** rozciąga się widok na Czarną Hańczę, która została spiętrzona na potrzeby młyna, tworząc Staw Turtulski. Wody stawu obmywają dwie wysepki, które są fragmentem ozu turtulskiego.

Turtul to jedno z najstarszych miejsc osadniczych między jeziorem Hańcza a Wigrami po czasach jaćwieskich. Zapisy o młynie w Turtulu pochodzą z 1645 roku. Nazwa Turtul wzięła się prawdopodobnie od nazwiska któregoś z młynarzy. W języku litewskim *turtuolis* oznacza człowieka mającego, bogacza. Oglądane ruiny, podobnie jak stojący obok dom młynarza, pochodzą z lat 30. XX wieku. Młyn funkcjonował tu jeszcze w latach 60. XX wieku.

Ruiny młyna w Turtulu (DS)

Oz turtulski składa się z 13 podłużnych pagórków (na ostatnim znajduje się siedziba Suwalskiego Parku Krajobrazowego) położonych w dnie wąskiej rynny polodowcowej, którą dzisiaj płynie Czarna Hańcza. Długość ozu wynosi prawie 3 km. Tworzą go warstwy piasków i żwiru oraz drobne głazy osadzone przez wody płynące w tunelu w łodolodzie lub w jego podłożu. Długa i wąska forma ozu oddaje zarys dawnego tunelu.

Fragment ozu turtulskiego (DS)

Malesowizna. Przy ruinach młyna swój początek ma ścieżka poznawcza **or** „Doliną Czarnej Hańczy”, która krawędzią pradoliny Czarnej Hańczy prowadzi do jeziora Hańcza w Bachanowie. Skracamy w prawo i dochodzimy do ścieżki, która schodami prowadzi na punkt widokowy **or**. Schodzimy na chwilę ze szlaku i pokonujemy 30 metrów w górę, by jeszcze raz, z innej perspektywy, spojrzeć na Turtul. Kierując wzrok na południe mamy przed sobą rozległy widok na dolinę Czarnej Hańczy, którą rzeka meandruje w kierunku Suwałk. Patrząc nieco na wschód, widzimy inną zatorfioną dolinę, gdzie początek ma rzeka Szeszupa. Tutaj też znajduje się dział wodny pomiędzy Szeszupą a Czarną Hańczą, która płynie na południe, gdy tymczasem Szeszupa wyraźnie kieruje się w stronę północno-wschodnią. Z zarysu dolin rzecznych możemy wnioskować, że kiedyś tworzyły one jedną rzekę, łącząc swoje wody w okolicach dzisiejszego Turtula. Wracamy na szlak, dochodzimy do skrzyżowania, gdzie kierujemy się prosto, w stronę źródeł Szeszupy.

**1,1
km**

Szeszupka. Źródła rzeki Szeszupy (przystanek 1 ścieżki **or** „U źródeł Szeszupy”). Wchodząc na kładkę prowadzącą w głąb łęgowego lasu, zobaczymy kilka strumyków wartko płynących w kierunku doliny Czarnej Hańczy. Jest to wspomniany dział wodny, czyli miejsce, gdzie źródła Szeszupy zasilają równocześnie Czarną Hańczę. Najwyraźniej nie podoba się to mieszkającym tu bobrom, które z wielką wytrzymałością zatykają przepust pod drogą gałęziami i błotem.

**1,4
km**

Początek ścieżki „U źródeł Szeszupy” (rS)

Szeszupka (parking samochodowy **or**). Skrzyżowanie z czerwonym szlakiem **or** pieszym i żółtą trasą rowerową **or**. Skracamy w lewo, w drogę gruntową do wsi Szeszupka. Poruszamy się wzdłuż zatorfionej doliny rzeki Szeszupy. Po drodze mijamy stare siedlisko, z drewnianym domem i kamiennymi budynkami gospodarczymi, i wchodzimy w piękną, jesionową aleję.

**1,6
km**

**2,6
km**

Szeszupka. Docieramy do zabudowań dużego gospodarstwa, gdzie pieszy szlak czerwony , żółta trasa rowerowa i ścieżka poznawcza „U źródeł Szeszupy” kierują się na północ, my zaś za znakami szlaku żółtego skręcamy w prawo, pod górę. Po chwili, po lewej, wylania się tafla jeziora Linówek.

**3,2
km**

Szeszupka. Dochodzimy do przystanku PKS i skręcamy w lewo, w drogę asfaltową (uwaga: znaki namalowane na głazach). Przed nami niemal równinny teren wysoczyzny Szurpił, po lewej pojawiają się pierwsze głazy rezerwatu „Rutka”.

Rezerwat „Rutka” (49 ha, nazwany od wsi Rutka) został utworzony w 2001 roku w celu ochrony m.in. unikatowego przykładu tzw. bruku lodowcowego. Kamienie, które są okruchami skalnymi z Gór Skandynawskich, przywędrowały tu wraz z masą gliny zwałowej w okresie zlodowacenia północnopolskiego. W przeciwieństwie do innych głazowisk, głazy w rezerwacie „Rutka” widoczne są niemal w całości. W latach 70. XX wieku Państwowe Gospodarstwo Rolne wykopało większość głazów z ziemi, aby stworzyć tu kawałek pola ornego. Jednak prace zostały zaniechane, a odkryte kamienie pozostały do dzisiaj na swoim miejscu.

Rezerwat „Rutka” (TŚ)

**3,8
km**

Rutka. Za znakami szlaku wchodzimy do rezerwatu i polną drogą idziemy w kierunku platformy widokowej usytuowanej na krańcu wysoczyzny. Przed nami odsłania się widok na położone 30 metrów niżej malownicze jezioro Linówek otoczone wznoszącymi się schodkowato (amfiteatralnie) morenami czołowymi i morenami spiętrzenia. Geolodzy nazwali je „wodziłkowskim amfiteatrem polodowcowym”. Niestety, las ukrył większą część morenowych wałów. Bliżej platformy oglądamy pozostałości opuszczonych zabudowań i piękny, stary sad. Należały one kiedyś do niemieckich osadników, którzy po drugiej wojnie światowej wyemigrowali do Europy Zachodniej.

Jezioro Linówek (TŚ)

Rutka. Platforma widokowa. Schodząc z punktu widokowego, kierujemy się polną drogą w stronę opuszczonego siedliska, przechodzimy obok sadu i zmierzamy w stronę Lasu Wodziłkowskiego. Po drodze natykamy się na tablice ścieżki poznawczej „Porosty” opisujące bardzo interesujące organizmy, chętnie zasiedlające powierzchnie głazów. Obecność i różnorodność porostów świadczy m.in. o czystości powietrza.

**3,9
km**

Wodziłki. Leśna, kręta dróżka zbiega do szerokiej żwirówki. Skręcamy w nią za znakami żółtymi w prawo i prawie kilometr idziemy lasem na wschód.

**4,6
km**

Szurpiły. Wychodzimy z lasu. Przed nami strefa moren czołowych, pomiędzy którymi droga prowadzi nas w stronę szurpiłskich jezior.

**5,7
km**

Jezioro Jęglówek (DS)

**6,1
km**

Szurpiły. Dochodzimy do skrzyżowania, gdzie skręcamy w lewo, wchodząc jednocześnie na szlak ścieżki poznawczej „Na Górę Zamkową”.

**6,2
km**

Szurpiły. Przy parkingu samochodowym, gdzie stoi jedna z tablic opisujących historię Jaćwieży i grodziska, skręcamy w prawo i dochodzimy do pierwszego domostwa osady Targowisko, za którym szlak żółty drogą pośród starych drzew prowadzi nad jezioro Tchliczysko. Dochodzimy do wypływającego z jeziora strumyka, który kilkadziesiąt metrów dalej wpada do jeziora Szurpiły. Wąwóz, którym płynie strumyk, został najprawdopodobniej przekopany jeszcze przez Jaćwingów.

Targowisko (przysiółek wsi Szurpiły) znajduje się w miejscu dawnej osady jaćwieskiej, której mieszkańcy w czasie pokoju zajmowali się rolnictwem, rybołówstwem i rzemiosłem, m.in. metalurgią. Bardzo istotnym zajęciem Jaćwingów było też tkactwo, o czym wspomina kronikarz Piotr z Dusburga: „Kobiety i mężczyźni mieli w zwyczaju prąść, jedni len, drudzy wełnę, ponieważ wierzyli, że w ten sposób spodobają się swoim bogom”.

Ozdoby jaćwieskie z okolic Góry Zamkowej (LS)

Tchliczysko, zwane też Kluczyskiem (3,6 ha, gł. maks. ponad 13 m), jest jednym z czterech jezior wchodzących w skład tzw. jezior szurpiłskich. Największym i najgłębszym jest jezioro Szurpiły (80 ha, gł. maks. 46,8 m), następnie Jeglówkę (19 ha, gł. maks. 27 m), natomiast najmniejszym i naj płytszym jest Jeglóweczek (1,5 ha, gł. maks. ponad 10 m).

Jezioro Tchliczysko (DS)

Czajewszczyzna. Stoimy u podnóża Góry Zamkowej. Na jej szczyt prowadzi ścieżka poznawcza „Na Górę Zamkową”. Nasz szlak odbija lekko w lewo i oprowadza wokół grodziska. Chętnym polecamy jednak wejście na szczyt góry, skąd roztacza się piękny widok na zatokę Jodel jeziora Szurpiły i na jezioro Jeglówkę, z malowniczą kemową wysepką i Górą Cisową w tle.

**7,1
km**

Góra Zamkowa to dawna siedziba Jaćwingów (Sudowów) należących do plemion pruskich, spokrewnionych z przodkami Litwinów i Łotyszów. Prusowie zamieszkiwali dzisiejsze Mazury i Suwalszczyznę przez ponad tysiąc lat i pojawili się tutaj co najmniej 500 lat wcześniej niż Słowianie. Jaćwingowie stanowili jedno z największych i najbogatszych plemion pruskich. Do Szurpił przybyli około VII lub VIII wieku. Jednym z ważniejszych grodów Jaćwieży była Góra Zamkowa w Szurpiłach otoczona wodami czterech jezior i rozległymi torfowiskami, co dawało doskonałe warunki obronne. Największy rozkwit grodziska przypada na XIII wiek i w tym też czasie Jaćwingowie opuszczają Szurpiły. Pozostaje zagadką, dlaczego lud, który zbudował tak potężne grodzisko i był doskonale przygotowany do walki, dobrowolnie opuścił swoje domostwa. Możemy jedynie domyślać się, że miał w tym swój udział zakon krzyżacki, który pod osłoną misji chrystianizacji systematycznie podbił pruskie plemiona. Jako ostatni, w 1283 roku, upadli Jaćwingowie. Większość z nich opuściła swoje ziemie i osiedliła się w sąsiedniej Polsce i na Litwie, gdzie zasymilowali się z miejscową ludnością.

Opuszczone ziemie jaćwieskie długo były obszarem spornym pomiędzy Litwą a Krzyżakami. Dopiero traktat melneński z 1422 roku wcielił te ziemie w granice Litwy.

Zbiory prezentujące zabytki Jaćwieży znajdują się w Muzeum Okręgowym w Suwałkach i w „Izbie Pamięci Jaćwieskiej” w Szurpiłach.

Rekonstrukcja jaćwieskiego kompleksu osadniczego w Szurpiłach (XII/XIII w.). Opracował: T. Żebrowski

**7,4
km**

Czajewszczyzna. Za znakami szlaku idziemy drogą leśną prowadzącą podnóżem grodziska. Na stoku schodzącym do jeziora Jeglówek, po lewej stronie drogi leży duży głaz – pomnik przyrody , z którym związana jest legenda o Jegli i Żaltisie.

Legenda o pięknej Jegli i królu wód Żaltisie

Jezioro Szurpiły za swój podwodny pałac obrał król wód Żaltis. Któregoś dnia w wodach jeziora kąpała się urodziwa córka bartnika – Jegla. Żaltis rażony urodą dziewczyny zakochał się i poprosił ją o rękę. Oświadczyły zostały przyjęte i szczęśliwa para zamieszkała w podwodnym pałacu. Po kilku latach Jegla zażęskniła za ziemską rodziną i za przyzwoleniem Żaltisa wraz z dziećmi odwiedziła swój dom rodzinny w Jeglówku, ale nie zastała już w nim swoich sióstr i rodziców, tylko braci. Braciom spodobał się powrót siostry, która zadbała o dom i ciepły posiłek na stole. Postanowili więc ją zatrzymać. Groźbami wymusili na strachliwej córeczce Jegli zdradę hasła, którym przywołali Żaltisa, po czym go zamordowali. Rozgniewał się na to najwyższy z bogów Perkunas i zamienił złych braci w dwa głazy, tak twarde i zimne, jak ich serca. Rozpaczącą żonę Żaltisa przemienił w świerk (z lit. *eglė*) z gałęziami opuszczonymi na znak żałoby, jej dzielnych synów, którzy nie ulekli się wujów, w dąb i jesion, a strachliwą córeczkę w drzącą osikę. Po dziś dzień drzewa te rosną przy Górze Zamkowej, u stóp wzniesienia leży potężny głaz, a drugi „spoczywa” przy Górze Kościelnej. Kto uważny, rozpozna w kamieniu surową i złą twarz brata Jegli. A kto będzie miał szczęście, spotka samego Żaltisa, bo *žaltis* to po litewsku zaskroniec – niejadowity wąż. Lubi on przebywać na bagnach i niedaleko jezior, ponieważ bardzo dobrze pływa i nurkuje.

Głaz u podnóża Góry Kościelnej (DS)

**7,5
km**

Czajewszczyzna. Znaki żółte wyprowadzają nas na łąkę, do drogi, którą obok żółtego biegnie też szlak zielony oraz ścieżka poznawcza . W dole jezioro Jeglówek, na wprost należąca do jaćwieskiego grodziska Góra Kościelna, na której według legendy, po czasach jaćwieskich, na niepoświęconej ziemi, zbudowano kościół. Któregoś dnia świątynia zapadła się pod ziemię. Od tamtej pory każdej niedzieli słychać głuchy dźwięk dzwonów nawołujących na poranne nabożeństwo. Na zachodnim stoku wzniesienia leży głaz – pomnik przyrody – związany z legendą o Jegli i Żaltisie. Za Górą Kościelną położona jest Góra Cmentarna, na której odnaleziono ślady średniowiecznych pochówków.

**8,1
km**

Czajewszczyzna. Ponowne skrzyżowanie szlaku żółtego z zielonym . Brzozowa aleja prowadzi w pobliże gospodarstwa agroturystycznego „Pod Górą Zamkową”. Był tu niegdyś folwark Jeglówek, część dużych dóbr szurpiłskich należących do rodu Kiewliczów, którzy utracili je na rzecz kamedułów wigierskich. W XIX wieku właścicielem Jeglówka był słynny znachor Zdancewicz, który skutecznie leczył kołtun – kłęb zmierzwionych i sklejonych brudem i ropą włosów na głowie. Kołtun był skutkiem braku higieny i rzadkiego korzystania z grzebienia, ale nadawano mu szczególne znaczenie. Uważano, że kołtun leczy wiele chorób, a nieumiejętne usunięcie sfilcowanych włosów groziło nawrotem dolegliwości, a nawet śmiercią.

**8,7
km**

Czajewszczyzna. Zostawiamy opadającą nad jezioro Szurpiły drogę (ze szlakiem zielonym do Jeleniewa), maszerując w kierunku północno-wschodnim. Droga to się wznosi, to obniża i za mostkiem na Szurpiłowiec biegnie grzbietem długiego wału kemowego.

**9,3
km**

Czajewszczyzna. Mijamy kilka rozrzuconych pośród pagórków zagród wsi Czajewszczyzna. Za skrzyżowaniem droga biegnie stromo pod górę. Po lewej mamy, przysłoniętą drzewami, głęboką rynnę z Jeziorem Kopanym. Wychodzimy na krawędź wierzchowy, skąd roztacza się widok na sfalowane morenami dennymi i kemami obniżenie zagłębienia Szeszupy.

Czajewszczyzna (DS)

**10,0
km**

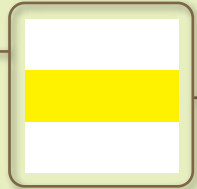
Sidorówka. Dochodzimy do szosy Suwałki – Wiżajny. Na prawo przystanek autobusowy w Sidorówce, przy którym kończymy naszą wycieczkę.

 54°14'33.00"N 22°54'56.95"E

SZLAK ŻÓŁTY II

ZNAD JEZIOR HUCIAŃSKICH PO MAZURY GARBATE 61,3 km

Odcinek w Suwalskim Parku Krajobrazowym:
Sidory ● Kleszczówek ● Smolniki 4,3 km

Długi szlak turystyczny biegnący od Wigierskiego Parku Narodowego po Mazury Garbate. Niewielki jego fragment prowadzi przez północny skrawek Suwalskiego Parku Krajobrazowego – z przewężenia doliny Szeszupy, nad malowniczymi jeziorami kleszczowieckimi, garbem Tabaczyny do Smolnik... i dalej, już poza granicami Suwalskiego Parku Krajobrazowego, aż do Żytkiej.

📍 54°16'09.50"N 22°55'30.00"E

Sidory. Nasza krótka wycieczka ma swój początek przy przystanku autobusowym 🚌 w Sidorach – wsi na trasie Rutka-Tartak – Suwałki. Idziemy na południe, w kierunku Suwałk, i tuż za przystankiem, za znakami żółtymi, skręcamy w prawo, w drogę asfaltową do Smolnik. Maszerujemy poboczem w dolinę rzeki Szeszupy, z prawej strony towarzyszy nam widok na jeziorko Krejwelek. Po lewej mijamy zagrodę agroturystyczną 🏡 i po chwili (za przystankiem autobusowym 🚌 Sidory) stajemy na moście na Szeszupie, która jest tu już sporą i dość głęboką rzeką (patrz: 📏 0,0 km). Z mostu, po lewej, widać fragment Jeziora Okrągłego. Przez oba wspomniane jeziora przepływa Szeszupa i tworzy z nimi fragment szlaku kajakowego 🛶. Za mostem droga łukiem podprowadza nas pod kemowe wyniesienie zwane Gajem, porośnięte dorodnym lasem mieszanym z przewagą świerka. Dwieście metrów dalej skręcamy w lewo, w drogę zwirową.

0,0
km

Okolice Kleszczówka (DS)

1,6
km

Kleszczówek. Droga pod górkę wyprowadza nas na łąkę z ładnie ukształtowanym wzgórzem kemowym, z którego rozciąga się widok na zagłębienie z trzema malowniczymi jeziorami o egzotycznie brzmiących nazwach (prawdopodobnie z języka litewskiego): Perty, Kojle i Purwin. Wszystkie jeziora są użytkami ekologicznymi .

Zespół jezior kleszczowieckich

nazwa	powierzchnia (ha)	głębokość maksymalna (m)	inne cechy jeziora
Kojle	17,5	20	leszczowe, eutroficzne
Perty	21,6	30	leszczowo-sielawowe, mezotroficzne
Purwin	1,2	5	eutroficzne

1,9
km

Kleszczówek. Znaki żółte doprowadzają nas nad jezioro Perty i dalej prowadzą wzdłuż jego północno-wschodnich brzegów.

Widok na Polimanie (DS)

2,3
km

Kleszczówek. Dochodzimy do kładki, która pozwala nam przejść nad podmokłym obniżeniem i strumieniem, który odprowadza nadmiar wód z jezior Perty i Kojle do leżącego kilometr dalej Jeziora Przechodniego. Dalej połą drogą dochodzimy do gospodarstw wsi Kleszczówek.

2,6
km

Kleszczówek. Wchodzimy na drogę szutrową i kierujemy się na zachód. Po lewej mamy jezioro Kojle, po prawej zabudowania wsi i niewielkie jeziorko Purwin otoczone torfowiskowym płem z cennymi gatunkami roślin, które często są reliktami polodowcowymi.

3,2
km

Kleszczówek. Skrzyżowanie z czarnym szlakiem — pieszym Smolniki — Gulbieniszki. Skręcamy w prawo, w drogę gruntową i udajemy się na północ. Szlak serpentynami wznosi się w kierunku Smolnik, na krawędź zagłębienia Szeszupy. Warto co pewien czas spojrzeć za siebie, aby nasycić oczy niepowtarzalnym widokiem amfiteatralnej kotliny z malowniczymi jeziorami (Perty, Kojle, Purwin), otoczonymi od południowego zachodu ciągiem kemowych wyniesień porośniętych lasem. Od strony północnej przyciągają wzrok polno-leśne, mocno urzeźbione zbocza wyniesień, na których ulokowała się wieś Smolniki.

Kleszczówek – wieś założona na początku XVII wieku przez osadników litewskich. Zachowały się tu budynki folwarku stawowego – czworaki i spichlerz. Pierwszym właścicielem majątku był dworzanin królewski Jan Buszkowski, któremu w 1627 roku wieś wraz z młynem wodnym nadał Zygmunt III Waza.

Mieczysław Orłowicz – prekursor polskiej turystyki krajoznawczej – jeziora kleszczowieckie uznał za najpiękniejsze zgrupowanie jezior w Polsce poza wodami tatrzańskimi.

4,3
km

Smolniki. Po półgodzinnym marszu, ciągle podziwiając malowniczość okolicy, dochodzimy do centrum wsi, przed tablicą informacyjną Suwalskiego Parku Krajobrazowego i rozwidlenia szlaków turystycznych (patrz: 21 km). Szlak żółty osiąga północną granicę Suwalskiego Parku Krajobrazowego i dalej podąża w kierunku Żytkiem.

 54°15'08.27"N 22°55'00.65"E

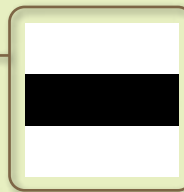
Jeziora kleszczowieckie (DS)

SZLAK CZARNY I ŁĄCZNIKOWY

DO „BIEGUNA ZIMNA” 20,2 km

Odcinek w Suwalskim Parku Krajobrazowym:

Gulbieniszki • Udziejek Dolny • Smolniki
6 km

Czarny szlak swój początek bierze przy wschodniej granicy Suwalskiego Parku Krajobrazowego, w Gulbieniskach. Prowadzi obok Góry Cisowej, przez dolinę rzeki Szeszupy i dalej leśnym wyniesieniem Tabaczyny do Smolnik, skąd – już poza granicami Suwalskiego Parku Krajobrazowego – piękną doliną Marianki prowadzi do „bieguna zimna”, czyli Wiżajn, znanych w Polsce z rekordowo niskich temperatur. Szlak w całości dostępny dla rowerzystów.

 54°15'08.27"N 22°55'00.65"E

Gulbieniszki. Wędrówkę rozpoczynamy w Gulbieniskach, przy skrzyżowaniu prowadzącym do Udziejka Dolnego, gdzie skręcamy za znakami czarnymi (i niebieskimi). Z lewej strony towarzyszy nam widok na Górę Cisową (patrz: 0,0 km).

**0,0
km**

Nazwa wsi **Gulbieniszki** wzięła się od litewskiego słowa *gulbė*, co znaczy łabędź.

Góra Cisowa w Gulbieniskach (DS)

**1,3
km**

Udziejek Dolny. Dochodzimy do miejsca, gdzie szlak niebieski skręca na lewo, w polną drogę. Maszerujemy dalej asfaltową drogą, mijając okrągłe jeziorko Snolda. Za zakrętem otwiera się widok na położone w głębokiej niecce jezioro Udziejek i ulicówkę Udziejka Dolnego (patrz: 7,5 km).

**2,0
km**

Udziejek Dolny. Schodzimy z drogi asfaltowej w prawo, w drogę piaszczystą, która po 150 metrach sprowadza nas pod odrestaurowany młyn na rzece Szeszupie. Tu swój początek ma szlak kajakowy Szeszupą. Przechodzimy przez mostek, kierując się za znakami pod górę. Patrząc na lewo, na pobliskie pola orne (za nimi zagrody Udziejka Dolnego), można dostrzec krętą linię łągu olszowego, która wyznacza bieg rzeczki Jacznówki, dopływu Szeszupy.

**2,7
km**

Udziejek Dolny. Wchodzimy w bór świerkowy z domieszką sosny. Do rozwidlenia szlak prowadzi skrajem lasu. Droga na lewo biegnie do Jaczna, a my łukiem kierujemy się pod wzniesienie w prawo. Po niecałym kilometrze wychodzimy z lasu.

**4,5
km**

Kleszczówek. Szlak łączy się ze ścieżką poznawczą „Wokół jeziora Jaczna”. Przed nami droga wijąca się grzbiętem kemo-wych wzgórz. Znajdujemy się na północnym skraju wzniesienia Tabaczyna. Jego strome, zalesione stoki opadają w rozległą, malowniczą kotlinę, w której błyszczą pełne uroku jeziora kleszczowieckie: Perty, Kojle i malutki Purwin. Nieco na lewo Smolniki z polami i łąkami na stromych zboczach, i lasami na krawędziach wysoczyzn (patrz: II 1,6 km).

Postawe (DS)

Kleszczówek. Na skrzyżowaniu czarny szlak łączy się ze szlakiem żółtym (patrz: II 3,2 km).

**5,0
km**

Smolniki (patrz: 21 km). Dochodzimy do północnej granicy Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Jeśli dysponujemy czasem, możemy kontynuować wycieczkę szlakiem czarnym przez Poplin i dolinę Marianki do Wiżajn, gdzie mamy dobre połączenia autobusowe z Suwałkami, Żytkiejmami i Gołdapią.

**6,0
km**

Zagłębienie Szeszupy (DS)

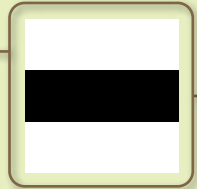

 54°17'13.82"N 22°52'53.03"E

SZLAK CZARNY II ŁĄCZNIKOWY

DO ŁOPUCHOWSKIEGO GŁAZOWISKA

4 km

Szlak w całości biegnie przez Suwalski Park Krajobrazowy:

Blaskowizna ● **Łopuchowo**

Szlak stanowi łącznik pomiędzy niebieskim , czerwonym i zielonym szlakiem pieszym na terenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Jest to propozycja krótkiej wycieczki znad jeziora Hańcza do geologicznego rezerwatu „Głazowisko Łopuchowskie”. Trasa częściowo wykorzystywana przez rowerowy „Podlaski Szlak Bociani”.

 54°15'08.19"N 22°48'47.45"E

Blaskowizna. Jesteśmy nad zatoką jeziora Hańcza, w miejscu, gdzie z pomostu widzimy przeciwny, zalesiony brzeg jeziora (patrz: 12,5 km). Kierujemy się za znakami czarnymi szeroką żwirówką w kierunku wschodnim. Otacza nas mozaika pól, łąk i pastwisk, ograniczona od strony północnej piętrami lasu porastającymi ciągłymi morenami czołowymi. Pierwszy wał morenowy oddziela jezioro Hańcza od rynny jeziora Boczniew, którego wschodni brzeg piętrzy się w następny wał opadający w kolejną zatorfioną rynnę. Łącznie mamy aż pięć równoległych do siebie ułożonych moren, które tworzą interesujące zjawisko geomorfologiczne zwane „amfiteatrem wodziłkowskim” (patrz: 12,9 km).

0,0
km

Jezioro Hańcza (TŚ)

0,6
km

Blaskowizna. Rozstaj dróg. Szlak biegnie prosto. Po lewej mijamy ukryte wśród drzew jezioro Boczniał i kierujemy się za żwirowką opadającą łagodnie w stronę zagłębienia Szeszupy. W oddali widać kopułę molenny – świątyni staroobrzędowców w Wodзилkach. Przed przystankiem głazów skręcamy w lewo, w kierunku północnym, dochodząc po 150 metrach do rozjazdu. Droga na prawo opada stromo w dół, w stronę zakrzaczanego mokradła. My maszerujemy grzbietem morenowego wału. Na horyzoncie widoczny wierzchołek Góry Cisowej.

1,9
km

Łopuchowo. Skrzyżowanie z drogą żwirową, gdzie skręcamy w prawo. Gliniasto-kamienista droga gwałtownie opada w wąwóz oddzielający dwie moreny czołowe. Jeszcze kawałek i stajemy na granicy rezerwatu geologicznego „Głazowisko Łopuchowskie”.

„Głazowisko Łopuchowskie” (1988, pow. 16 ha) położone jest na czwartej i piątej morenie spiętrzenia tzw. amfiteatru wodзилkowskiego (licząc od strony jeziora Hańcza). Nie tylko w Polsce, ale na całym Niżu Europejskim nie ma odpowiednika tak wielkiej ilości skandynawskich głazów narzutowych, o tak dużych rozmiarach, tworzących głazowisko powierzchniowe. Głazy te w ¾ swoich rozmiarów znajdują się na powierzchni i nadają wałom moren wygląd pełen surowości i pierwotności.

Głazy w Łopuchowie (DS)

2,5
km

Łopuchowo. Głębokim jarem gliniastej drogi schodzimy w dół. Po obu jej stronach towarzyszą nam potężne głazy wciśnięte w stoki stromych wzniesień. Fragment trasy do skrzyżowania prowadzi przez las, za którym kierujemy się w lewo, na północ. Po prawej mamy rozległy widok na zagłębienie Szeszupy, gdzie wśród

wzgórzy wylaniają się pojedyncze zabudowania Łopuchowa i położonej wzdłuż drogi wsi Udziejek Dolny. Na horyzoncie niezmiennie towarzyszy nam Góra Cisowa (patrz: 0,0 km).

3,2
km

Łopuchowo. Szlak w dalszym ciągu prowadzi w dół. Dochodzimy do skrzyżowania z czerwonym szlakiem pieszym Szeszupka – Dzierwany (patrz: 5,3 km). Łukiem odbijamy w lewo, mijając opuszczone gospodarstwo i drewniany dom o cechach dworku.

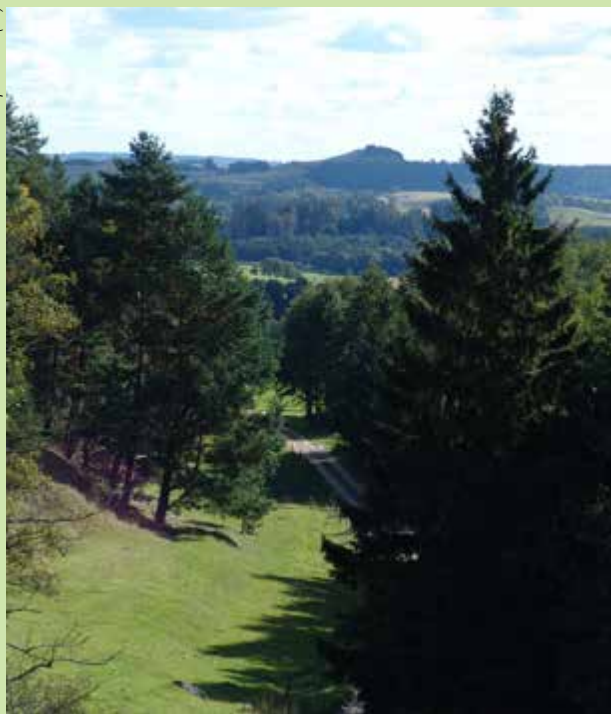
3,6
km

Łopuchowo. Szlak czerwony skręca pod kątem prostym w lewo (patrz: 5,7 km). My za czarnym maszerujemy prosto.

4,0
km

Łopuchowo. Dochodzimy do zadrzewionego pagórka otoczonego kamiennym murkiem. Jest to cmentarz ewangelicki z przełomu XIX i XX wieku. Tu kończy się szlak czarny, łączący się z zielonym (patrz: 9,2 km), który od tego miejsca biegnie w lewo, wzdłuż jeziora Kamendul, przez osadę Jaczno do Smolnik (4,3 km), gdzie mamy dobre połączenia autobusowe z Suwałkami i Gołdapią.

Okolice Łopuchowa (TS)

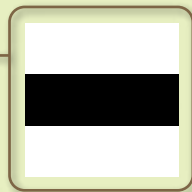
 54°15'39.37"N 22°51'34.25"E

SZLAK CZARNY III ŁĄCZNIKOWY

W STRONĘ JAĆWIESKIEGO GRODZISKA

3,5 km

Szlak w całości biegnie przez Suwalski Park Krajobrazowy:

Wodзилki • Góra Zamkowa

Krótką trasę łączącą przebiegającą przez Wodзилki szlaki: czerwony , niebieski i ścieżkę poznawczą „U źródeł Szeszupy”, ze szlakami prowadzącymi obok Góry Zamkowej: zielonym , żółtym i ścieżką poznawczą „Na Górę Zamkową”. Trasa prowadzi Lasem Wodзилkowskim, z malowniczym widokiem na pradolinę Szeszupy i leśną wysoczyznę Dzierwan i Smolnik. Odcinek od jeziora Jeglóweczek w kierunku Góry Zamkowej bywa podtopiony, szczególnie wczesną wiosną.

 54°14'13.02"N 22°50'21.58"E

Wodзилki. Szlak zaczyna się w środkowej części wsi Wodзилki, nieopodal cmentarza staroobrzędowców, około 300 metrów od molenny (patrz: 2,7 km). Z drogi głównej kierujemy się w drogę boczną, zmierzającą na wschód, w kierunku lasu. Po prawej stronie, pomiędzy drzew porastających podmokłe zagłębienie, prześwituje ośmiokątne krzyże wodзилkowskiego starowierskiego cmentarza .

0,0
km

Wodзилki. Skraj Lasu Wodзилkowskiego. Natrafiamy na rozwidlenie dróg. Szlak czarny prowadzi w lewo, w dobrze wyjeżdżoną drogę, która wchodzi w bór świerkowo-sosnowy z liściastym podszyciem.

0,6
km

Cmentarz staroobrzędowców w Wodзилkach (TS)

0,9
km

Wodziłki. Rozwidlenie dróg w lesie. Szlak biegnie prosto. Natomiast droga w lewo prowadzi do kolonii Wodziłek i dalej do Udziejka Górnego.

1,1
km

Wodziłki. Po przejściu około 150 metrów jesteśmy na kolejnym rozwidleniu dróg. Idziemy prosto.

Wierzy na między w Wodziłkach (TŚ)

1,4
km

Wodziłki. Koniec Lasu Wodziłkowskiego. Przed nami otwiera się panorama pradoliny Szeszupy zamkniętej od północy leśną krawędzią wysoczyzny Smolnik. Wokół mocno sfalowany teren moreny dennej zajęty przez pola uprawne i pastwiska. Mijamy gospodarstwo kolonii wsi Wodziłki.

Wodziłki – budynek z gliny (TŚ)

2,0
km

Wodziłki. Droga biegnącą w dół dochodzimy do usytuowanego na skraju lasu domostwa. Tu napotykamy rozjazd trzech dróg. Ta z prawej biegnie do Szurpił. My, sprzed frontu domu, za znakami czarnymi, wchodzimy w leśną dróżkę, kierując się na wschód. Towarzyszy nam młody las porośnięty świerczyną i sosną. Teren łagodnie opada, a droga, wijąc się przez zagajniki i sosnowe laski, doprowadza nas w głęboką kotlinę z jeziorem Jegłowieczek.

W wejście na Górę Zamkową (TŚ)

3,5
km

Czajewszczyzna. Ścieżką nad brzegiem Jegłowieczka dochodzimy do jeziora Jegłówek. Tutaj szlak czarny łączy się z zielonym (patrz: 5,0 km). Kierując się w prawo, wychodzimy na odkryte zbocze Góry Zamkowej (patrz: 7,1 km). Idąc natomiast za znakami zielonymi w lewo (brzegiem jeziora Jegłówek), po półgodzinnym marszu dotrzemy do Udziejka Górnego.

Grodzisko ławieskie Góra Zamkowa (HS)

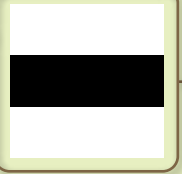
54°14'10.94"N 22°53'01.39"E

SZLAK CZARNY IV ŁĄCZNIKOWY

DO DWORU W STAREJ HAŃCZY

1,6 km

Szlak w całości biegnie przez Suwalski Park Krajobrazowy:

Mierkinie ● Stara Hańcza

Najkrótsza trasa piesza na terenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Łączy zielony szlak Mierkinie – Czarne z niebieskim poprowadzonym przez Suwalski Park Krajobrazowy. Największą atrakcją wyprawy jest park podworski w Starej Hańczy i Hańcza – najgłębsze polskie jezioro .

54°16'36.20"N 22°48'23.15"E

Mierkinie. Przystanek autobusowy PKS . Początek czarnego i zielonego szlaku pieszego Mierkinie – Czarne, który dawnym torowiskiem z Mazur Garbatych prowadzi do Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Drogą asfaltową idziemy w kierunku Starej Hańczy, mając po prawej zalesione wzgórza otaczające jezioro Hańcza.

0,0
km

Mierkinie jest to wieś założona około 1607 roku na terenie dawnej Puszczy Mereckiej. W czasie drugiej wojny światowej mieszkańcy Mierkin zostały wysiedleni przez Niemców, a ziemię wsi obsadzono lasem, który miał połączyć Puszcę Romincką z Puszczą Augustowską. Obecnie Mierkinie są znaną miejscowością agroturystyczną .

Mierkinie (Stara Hańcza). Skręcamy w prawo przed parkingiem i schodzimy w dół, w kierunku ruin dworu w Starej Hańczy. Przed nami na horyzoncie jezioro Hańcza (patrz: 11,0 km).

1,0
km

Ruiny dworu w Starej Hańczy (JB)

Dwór w Starej Hańczy przed drugą wojną światową

Majątek **Stara Hańcza** powstał w XVII wieku i obejmował prawie całą północną część obszaru pozostającego obecnie w granicach Suwalskiego Parku Krajobrazowego i jego otuliny. Siedzibę majątku (dwór z XVIII wieku) ulokowano na wyniesieniu z widokiem na jezioro Hańcza. Jego pierwszym właścicielem był Stanisław Lipnicki, dworzanin królewski. Do 1803 roku majątek należał do hrabiów Scypion-Grabowskich, po czym bardzo często zmieniał właścicieli. Do końca XIX wieku było ich aż 11! Do najbardziej znanych należy książę Bogumił Światopełk-Mirski, który nabył Starą Hańczę w 1813 roku i przemianował ją na Mierkinie. Wystawny tryb życia księcia doprowadził do zadłużenia majątku, a jego udział w powstaniu listopadowym przypieczętował konfiskatę dóbr. Na początku XX wieku Stara Hańcza na dłużej stała się własnością rodziny Beegerów. W czasie drugiej wojny światowej dwór stał się siedzibą leśnictwa, a po wyzwoleniu Milicji Obywatelskiej. W 1946 roku, w niejasnych okolicznościach, budynek został zniszczony w pożarze.

Dziś w Starej Hańczy można obejrzeć ruiny dworu i park podworski z pomnikową aleją lipową i dwoma stawami. Po parku oprowadza ścieżka poznawcza „Drzewa i krzewy parku podworskiego w Starej Hańczy”. Znajduje się też tutaj miejsce przygotowane dla rowerzystów, tzw. MOR (miejsce obsługi rowerzystów).

Park dworski w Starej Hańczy od 1988 roku wpisany jest do rejestru zabytków i podlega ochronie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

1,4 km

Mierkinie (Stara Hańcza). Wąską ścieżką schodzimy w kierunku jeziora Hańcza. Po prawej mijamy parkowy staw, po lewej pomnikową aleją lipową. Dochodzimy do jeziora, gdzie brzeg wysłany jest piaskiem i drobnymi kamykami. Tutaj można bezpiecznie zanurzyć stopy w chłodnej wodzie Hańczy. W innych miejscach strefę przybrzeżną jeziora wyściela gruba warstwa głązów, na których osiedlają się racicznice – małże, których skorupki mogą zranić bosa stopy.

Legenda powiada, że zatoka Hańczy kryje skrzynie złota zatopione przez cofające się wojska napoleońskie i powstańców listopadowych. Ci ostatni rzeczywiście starli się w Starej Hańczy z carskim wojskiem w 1831 roku. Mimo starań ani rosyjskim żołnierzom, ani nikomu innemu nie udało się dotąd odnaleźć zatopionych skarbów. Być może jest to jeden z powodów, dla których nad Hańczę ściągają rzesze nurków.

1,5 km

Mierkinie (Stara Hańcza). Za znakami czarnymi skręcamy w lewo i idziemy brzegiem jeziora. Woda cicho uderza o martwe pnie powalonych drzew. Przed nami polanka i jedyne miejsce nad Hańczą z łagodnym i dogodnym miejscem do kąpeli . W pobliżu Czarna Hańcza wpada do jeziora (patrz: 16,9 km). Szlak prowadzi przez drewniany mostek, z którego możemy popatrzeć na leniwy nurt ciemnych wód rzeki.

1,6 km

Mierkinie (Stara Hańcza). Za rzeką, przez łąkę dochodzimy do szlaku niebieskiego , którym, idąc na wschód, dojdziemy do pobliskiej wsi Dzierwany (1,3 km) i dalej do Smolnik (4,7 km) (patrz: 21,0 km). Możemy też z tego miejsca iść w przeciwnym kierunku – za znakami szlaku niebieskiego nad leśnymi brzegami jeziora Hańcza do Błaskowizny (4,0 km) (patrz: 12,5 km).

Rezerwat „Jezioro Hańcza” (arch. SPK)

54°16'59.60"N 22°49'00.00"E

TRASY ROWEROWE SUWALSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

Urozmaicony krajobraz Suwalskiego Parku Krajobrazowego nadaje się doskonale do zwiedzania na rowerze. Przez Park prowadzi kilka tras rowerowych po drogach gruntowych i o nawierzchni żwirowej, natomiast wzdłuż jego granicy drogi mają najczęściej nawierzchnię asfaltową. Podczas zwiedzania Suwalskiego Parku Krajobrazowego rowerzysta musi liczyć się z trudnymi podjazdami i ostrymi zjazdami, nieraz koła jego roweru ugrzęzną w sypkim piasku lub trafią na wystające z drogi kamienie. Dlatego wycieczkę taką najlepiej planować na rowerze górskim, ze sprawnymi hamulcami i w kasku ochronnym na głowie.

Suwalski Park Krajobrazowy posiada trzy wyznakowane trasy: dwie prowadzące po Parku, trzecia łączy Park z pobliskimi Suwałkami. Przez obszar chroniony przebiega też „Podlaski Szlak Bociani” i Wschodni Szlak Rowerowy „Green Velo”.

Wszystkie trasy i szlaki rowerowe w Suwalskim Parku Krajobrazowym prowadzą po drogach publicznych, które nie są wyłączone z ruchu innych pojazdów.

TRASA ŻÓŁTA

WOKÓŁ JEZIORA HAŃCZA

22 km

droga szutrowa:

**Szeszupka • Wodзилki • Łopuchowo • Cisówek •
Dzierwany • Stara Hańcza**

droga asfaltowa:

Mierkinie • Przełomka • Hańcza • Bachanowo

Trasa z możliwością skrócenia na odcinku:

Wodзилki • Bachanowo • Kruszkі • Malesowizna lub
Łopuchowo • Błaskowizna • Bachanowo • Kruszkі • Malesowizna

Trasa o zróżnicowanym poziomie trudności, polecana dla doświadczonych rowerzystów. Jest ciekawą propozycją poznania znacznego fragmentu Suwalskiego Parku Krajobrazowego, którego centrum stanowi Hańcza ☼ – najgłębsze jezioro w Polsce. Pierwszy odcinek, z Szeszupki do Łopuchowa, jest stosunkowo łatwy – poprowadzony drogami bez stromych podjazdów. Od Łopuchowa do Dzierwan czeka na rowerzystę dość duży wysiłek związany z pokonaniem wzniesień otaczających zagłębienie Szeszupy (patrz: — 0,0 km). Podjazdu pod górę należy się też spodziewać w Bachanowie, na odcinku przecinającym dolinę rzeki Kozikówka.

☼ 54°13'13.04"N 22°49'03.73"E

Szeszupka. Parking samochodowy 🅑. Początek tras rowerowych: żółtej 🚲, niebieskiej 🚲 i zielonej 🚲 oraz węzeł szlaków pieszych (czerwony —, żółty —) i ścieżki poznawczej 📖 „U źródła Szeszupy”. Pięćset metrów na zachód znajduje się siedziba 🅐 Suwalskiego Parku Krajobrazowego (patrz: — 1,0 km). Kierujemy się na północ połą drogą tuż za okalającym parking kamiennym murkiem. Po lewej mamy zatorfioną dolinę, gdzie swoje źródła ma rzeka Szeszupa (patrz: — 0,0 km).

0,0
km

Łąki nad Szeszupą (DS)

**0,9
km**

Szeszupka. Rozwidlenie szlaków. Kierujemy się prosto drogą żwirową. Po lewej mijamy, otoczony kamiennym murem, cmentarz ewangelicki ☳ (patrz: — 0,9 km).

**2,7
km**

Wodziłki. Trasa prowadzi drogą przez wieś założoną przez staroobrzędowców, z charakterystyczną świątynią (molenną ☳) przypominającą prawosławną cerkiew (patrz: — 2,7 km). Przy molennie trasa rowerowa krzyżuje się z niebieskim — szlakiem pieszym, który odbija w lewo do Bachanowa. Odcinek ten możemy wykorzystać jako krótszy wariant trasy rowerowej: Wodziłki – Bachanowo – Kruski – Malesowizna (11 km). Za Wodziłkami czeka nas dość długi zjazd. Przepustem pod drogą trasę przecina rzeka Szeszupa. Na tym odcinku przypomina ona raczej rów niż rzekę, co jest wynikiem przeprowadzonych tu przed laty melioracji. Pośród kwiecistych lub pachnących sianem łąk kierujemy się ciągle na północ.

Droga do Łopuchowa (DS)

**5,3
km**

Łopuchowo (patrz: — 5,3 km). Na skrzyżowaniu dróg kierujemy się w prawo. Droga w lewo daje możliwość skorzystania z krótszego wariantu trasy: Łopuchowo – Błaskowizna – Bachanowo – Kruski – Malesowizna (15 km) oraz zwiedzenia geologicznego rezerwatu ☳ „Głazowisko Łopuchowskie” (patrz: — II 1,9 km). Odcinek ten pokrywa się z fragmentem „Podlaskiego Szlaku Bocianiego” ☳.

**5,7
km**

Łopuchowo. Za siedliskiem z drewnianym domem skręcamy w lewo, w polną drogę, która pnie się pod górę w kierunku lasu (patrz: — 5,7 km). Odcinek trudny, bo mamy przed sobą ponad 1,5 km jazdy pod górę i pokonanie prawie stumetrowej różnicy wysokości. Podjazdu nie ułatwi nam kamienista droga z głębokimi koleinami i rowami erozyjnymi. Początkowo trasa prowadzi pośród pól uprawnych i pastwisk z pięknymi widokami na wschodni i południowy fragment Suwalskiego Parku Krajobrazowego (patrz: — 6,1 km), a następnie prawie kilometrowym odcinkiem przez las.

**7,4
km**

Cisówek. Wyjeżdżamy na skraj lasu, na śródleśną polanę z kilkoma zabudowaniami wsi Cisówek położonej nad jeziorkiem Pogorzelek (patrz: — 7,4 km). Warto tu chwilę odpocząć i nasycić oczy widokiem okolicy, bo przed nami kolejny niełatwy odcinek trasy. Szutrową drogą prowadzi nas on na północ, przez las, ostro pod górę.

Ruiny zabudowań w Cisówku (DS)

Dzierwany (patrz: — 9,6 km). Skrzyżowanie dróg. Trasa rowerowa skręca w lewo, w drogę szutrową, która jest również fragmentem zielonego szlaku rowerowego ☳ z Wiżajn do Smolnik.

**9,6
km**

Mierkinie (Stara Hańcza). Dojeżdżamy do miejsca, gdzie w końcu mamy okazję zobaczyć główną atrakcję żółtej trasy rowerowej – jezioro Hańczę (patrz: — 11,0 km). Jesteśmy przy północnym jego brzegu, gdzie do jeziora uchodzi jedna z głównych rzek Suwalszczyzny – Czarna Hańcza (patrz: — 16,9 km). Miejsce to ma również bardzo interesującą historię związaną z siedzibą majątku ziemskiego o nazwie Stara Hańcza (patrz: — IV 1,0 km). W punkcie MOR MOR (miejscu obsługi rowerzystów Wschodniego Szlaku Rowerowego „Green Velo” ☳) możemy chwilę odpocząć, a jeszcze lepiej pozostawić tu rower, by swobodnie zwiedzić podworski park ☳ i zamoczyć nogi w wodach Hańczy. Wracając na trasę, kierujemy się pod górę, w kierunku parkingu ☳. Na skrzyżowaniu skręcamy w lewo.

**11,2
km**

Mierkinie (patrz: — IV 0,0 km). Drogą asfaltową przejeżdżamy przez niewielką wieś, gdzie w razie potrzeby możemy przenocować w kwaterach agroturystycznych ☳.

**12,2
km**

Jezioro Hańcza w Starej Hańczy (TŚ)

„Chata Klejmontów” (DS)

Hańcza jest to jedna z najstarszych wsi na terenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego, założona w 1606 roku. We wsi warto zwrócić uwagę na zabytkową „chatę Klejmontów” ☆ (1880 rok) i dom nr 14 z końca XIX wieku.

14,8 km

Przełomka. Przed nami łatwy odcinek trasy. W Przełomce droga lekko opada w dół. Na skrzyżowaniu po prawej mijamy drogę prowadzącą do „Galerii Wiejskiej” ☆ i „Domu Ziemi” (0,5 km), po lewej na punkt widokowy 🌄 na Górze Leszczynowej (1,5 km).

Przełomka jest to wieś założona na przełomie XVI i XVII wieku, na terenie dawnej Puszczy Przełomskiej. Podobnie jak w przypadku Mierkiń, w czasie drugiej wojny światowej mieszkańcy wsi zostali wysiedleni, a w miejscu osady Niemcy posadzili las. Dziś jest to zaciszna miejscowość położona nad najgłębszym polskim jeziorem – Hańczą. We wsi znajduje się „Galeria Wiejska” ☆, której główną atrakcją jest „Dom Ziemi” (zbudowany z gliny) i ekspozycja sprzętów gospodarstwa domowego dawnej wsi suwalskiej. Z wieży widokowej 🌄 na Górze Leszczynowej (272 m n.p.m.) roztacza się panorama na jezioro Hańcza i okolice (patrz: 📏 12,5 km). Do punktu widokowego prowadzi piękna aleja drzew, której najdozowniejsze okazy są pomnikami przyrody ▲.

„Dom Ziemi” w Przełomce (AJ)

15,3 km

Hańcza. Dojeżdżamy do skrzyżowania dróg, gdzie skręcamy w lewo. Po lewej mijamy kilka zabudowań, w tym krytą strzechą, najstarszą chatę na terenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego – „chatę Klejmontów” ☆.

17,1 km

Bachanowo. Trasa lekkim łukiem odbija w prawo. Po lewej zostawiamy wsie Bachanowo i Błaskowiznę, miejscowości ułożone przy wschodnim brzegu jeziora Hańcza (patrz: 📏 11–12,5 km).

17,7 km

Bachanowo. Parking P i MOR MOR szlaku „Green Velo” 🚲 przy drodze do rezerwatu 🌿 „Głazowisko Bachanowo nad Czarną Hańczą”. Warto w tym miejscu zsiąść z roweru, by zrobić krótki spacer (250 m) i obejrzeć ten niezwykle rezerwat przyrody.

Rezerwat „Głazowisko Bachanowo nad Czarną Hańczą” utworzony został w 1972 roku na powierzchni niespełna 1 ha, w celu ochrony jednego z niewielu miejsc w Polsce o tak dużym nagromadzeniu głazów narzutowych. Około 10 tys. głazów rozmieszczonych zostało na czterech tarasach, a ich obwody wahają się od 0,5 m do 8,7 m. Rezerwat położony jest nad rzeką Czarna Hańcza, która w tym miejscu, niczym górski potok, przedziera się pomiędzy tysiącami głazów (patrz: 📏 16,9 km).

Głazowisko w Bachanowie (DS)

**18,2
km**

Bachanowo. Przed nami stromy zjazd drogą, niczym górską serpentyną, w dolinę rzeki Kozikówka – dopływu Czarnej Hańczy. Na dnie doliny przejeżdżamy pomiędzy stromymi pagórkami porośniętymi sosną. Jest to fragment słynnego ozu turtulskiego (patrz: 1 km). Dalej krętą szosą podjeżdżamy pod stromą górę. Tym razem to około pół kilometra wymagającej przeprawy.

**19,2
km**

Kruszki. Dojeżdżamy do skrzyżowania, gdzie skręcamy w lewo. Po około 750 metrach przejeżdżamy przez widoczne i odczuwalne obniżenie terenu. Jest to dolina zawieszona „Gaciska”, którą w tym miejscu przecina droga asfaltowa.

Dolina zawieszona „Gaciska” – boczna dolina, której dno znajduje się 15 m wyżej niż dno doliny Czarnej Hańczy. Łukiem, o długości około 4 km, odbija ona od doliny Czarnej Hańczy w Bachanowie, by wrócić do niej ponownie w Malesowiznie. U schyłku ostatniego zlodowacenia doliną „Gaciska” wody roztopowe spływały w kierunku południowym. W tym czasie pradolinę Czarnej Hańczy zalegały bryły lodu, które po wytopieniu odsłoniły rynnę położoną niżej w stosunku do doliny „Gaciska”. Wymusiło to zmianę kierunku przepływu strumienia wód, a dno doliny „Gaciska” (pozbawione wody) znalazło się około 15 m ponad nurtem Czarnej Hańczy.

Dolina „Gaciska” (PM)

Malesowizna. Mijamy przystanek PKS-u i zjeżdżamy w głęboką dolinę Czarnej Hańczy. Po lewej mijamy wjazd do siedziby Suwalskiego Parku Krajobrazowego (500 m), następnie przejeżdżamy przez most na Czarnej Hańczy, która w tym miejscu jest typową, niżową rzeką wolno meandrującą na południe.

**21,0
km**

Szeszupka. Dojeżdżamy do parkingu samochodowego, gdzie rozpoczęła się nasza rowerowa przygoda dookoła jeziora Hańcza.

**22,0
km**

 54°13'13.04"N 22°49'03.73"E

TRASA NIEBIESKA

NA GÓRĘ ZAMKOWĄ 15,1 km

droga asfaltowa:

Szeszupka • Rutka • Szurpiły

droga żwirowa:

**Kazimierówka • Sidorówka • Czajewszczyzna •
Targowisko • Wodзилki**

Trasa swój początek ma w miejscowości Szeszupka, nieopodal siedziby **SPK** Suwalskiego Parku Krajobrazowego w Turtulu, a jej głównym celem jest grodzisko **I** jaćwieskie na Górze Zamkowej. Mimo kilku trudnych podjazdów nadaje się na rodzinną eskapadę ze starszymi dziećmi.

54°13'13.04"N 22°49'03.73"E

Szeszupka. Trasa rozpoczyna się przy parkingu samochodowym **P** (patrz: 0,0 km), skąd kierujemy się na wschód, drogą asfaltową stromo pod górę. Po pokonaniu podjazdu mamy przed sobą kawałek prostej i łatwej drogi. Po lewej mijamy przystanek autobusowy **AT** i drogę odchodzącą do Wodзилk – wsi założonej przez staroobrzędowców.

0,0
km

Rutka. Jedziemy wzdłuż granicy krajobrazowego rezerwatu **R** „Rutka”, który rozciąga się aż do parkingu **P** i MOR **MOR**. Tu możemy zostawić rower i udać się na platformę widokową **W**, z której obejrzymy piękny fragment zagłębienia Szeszupy z jeziorem Linówek w centrum (patrz: I 3,2–3,8 km).

1,3
km

Szurpiły. Kontynuując wycieczkę, pokonujemy kilka ostrych zakrętów i niewielkich podjazdów. Po lewej towarzyszy nam wąski wał ozu (patrz: 0,9 km), po prawej mijamy drogę prowadzącą do magazynu odwiertów **W** pochodzących z badań geologicznych prowadzonych na Suwalszczyźnie od lat sześćdziesiątych po osiemdziesiąte XX wieku. Przed nami zabudowania wsi Szurpiły. Po prawej stronie kolejny MOR **MOR** szlaku „Green Velo” gdzie znów warto zostawić rower, by obejrzeć interesującą ekspozycję „Izby Pamięci Jaćwieskiej” **W**. Nieopodal ma swój początek ścieżka poznawcza „Na Górę Zamkową”.

4,1
km

Po powrocie na szlak kierujemy się na wchód. Po lewej mamy widok na Górę Zamkową i Górę Cisową, ale odradzamy podziwianie panoramy w tym miejscu, bo przed nami kilka ostrych zakrętów i droga prowadząca w dół. Musimy również uważać na przejeżdżające samochody.

Szurpiły – wieś założona przez kamedułów wigierskich w 1667 roku. Jej nazwa pochodzi najprawdopodobniej od imienia jednego z wodzów jaćwieskich, Sziurpy, który miał tutaj swoją rodzową siedzibę.

W okolicach Szurpił, na głębokości 850–2300 m, znajdują się bardzo bogate złoża rud metali, których głównymi minerałami są: hematyt, magnetyt, ilmenit, tytanit oraz pierwiastki ziem rzadkich. Bodźcem do badań geologicznych była odnotowana w czasie wojny przez niemieckich pilotów niezwykle anomalia magnetyczna, która zakłócała pracę kompasów. Nigdy nie doszło do eksploatacji złóż, pomimo że w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku trwały prace planistyczne nad okręgiem górniczym. Przerwał je kryzys lat osiemdziesiątych i trudności wynikające z bardzo głębokiego położenia złóż pod ziemią.

**6,4
km**

Kazimierówka. Przed zabudowaniami wsi musimy wykazać się dużą ostrożnością, bowiem na wysokości bardzo ostrego zakrętu skręcamy w lewo, w drogę żwirową (uwaga na samochody!).

Po lewej mamy tablicę ścieżki poznawczej „Na Górę Zamkową”, której znaki przez kilka kilometrów będą towarzyszyć trasie rowerowej. Do Góry Zamkowej będzie to też odcinek wspólny z zielonym szlakiem pieszym (patrz: 0,8 km). Po około 700 metrach wjeżdżamy w sosnowy las.

Okolice Szurpił (TŚ)

**8,1
km**

Sidorówka. Jezioro Szurpiły. Niezwykle uroczy odcinek trasy, który prowadzi brzegiem jeziora Szurpiły, miejscami podmokły, ale przejezdny dla rowerów (patrz: 1,8 km).

**8,9
km**

Sidorówka. Dojeżdżamy do plaży (niestrzeżonej) nad jeziorem Szurpiły. Po przejechaniu około 400 metrów wzdłuż brzegu mijamy Szurpiłówkę, niewielką rzekę wypływającą z jeziora.

za rzeczką ścieżka prowadzi kilka metrów nad lustrem jeziora i wciną się w strome zbocze porośnięte grabami. Trasa odbija od jeziora.

Czajewszczyzna. Jedziemy pod górę, przed nami gospodarstwo agroturystyczne „Pod Górą Zamkową” (patrz: I 8,1 km). Skręcamy w lewo, mijamy gospodarstwo i drogą pośród brzoź kierujemy się w stronę pojaćwieskiego grodziska na Górze Zamkowej (patrz: I 7,1 km).

**10,1
km**

U podnóża grodziska (TŚ)

Czajewszczyzna. Trasa prowadzi u podnóża grodziska. Warto się tu zatrzymać i wejść na szczyt Góry Zamkowej , która wznosi się 54 metry ponad powierzchnię otaczających ją jezior (patrz: I 7,1 km). Jest to jedno z piękniejszych miejsc widokowych w Suwalskim Parku Krajobrazowym.

**11,1
km**

Szurpiły. Drogą, przy brzegu jeziora Kluczysko (Tchliczysko), dojeżdżamy do dwóch gospodarstw przysiółka Targowisko (patrz: I 6,2 km). Skręcamy w prawo, w drogę żwirową.

**11,6
km**

Szurpiły. Dojeżdżamy do parkingu samochodowego przy skrzyżowaniu dróg. Skręcamy w prawo i drogą żwirową kierujemy się do Wodзилk. Przy drugim gospodarstwie (po prawej) trasa łączy się ze szlakiem pieszym „W stronę jaćwieskiego grodziska” (patrz: III 2 km). Jedziemy w lewo, pod górę, mijając kolejne gospodarstwa, za którymi otwiera się szeroka panorama na zagłębienie Szeszupy, sięgająca północnej granicy Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Przed nami prawie kilometr jazdy przez las.

**12,1
km**

Wodзилki. Dojeżdżamy do drogi głównej, która prowadzi przez Wodзилki i tu gdzie kończy się nasza wycieczka rowerowa. Po lewej stronie, pomiędzy drzewami, prześwitują ośmiokorczaste krzyże cmentarza , po prawej – kopuła świątyni staroobrzędowców, molenny (patrz: 2,7 km).

**15,1
km**

 54°14'12.94"N 22°50'21.84"E

TRASA ZIELONA

DOLINĄ CZARNEJ HAŃCZY Z SUWAŁK DO SUWAŁSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO 14,7 km

droga asfaltowa:

Suwałki ● Bród Stary ● Potasznia 5 km

● Potasznia ● Żywa Woda ● Okrągłe ●

Podwysokie Jeleniewskie

droga gruntowa:

Podwysokie Jeleniewskie ● Rutka ●

Szeszupka 9,7 km

Trasa łączy czarny szlak rowerowy z Suwałk do Osowej ze szlakami pieszymi i rowerowymi Suwałskiego Parku Krajobrazowego. Prowadzi rozległą doliną Czarnej Hańczy, która jest otoczona wzniesieniami sięgającymi do 30 metrów wysokości względnej. Trasa łatwa, poprowadzona głównie drogami asfaltowymi o małym natężeniu ruchu.

📍 54°07'24.75"N 22°54'36.98"E

🚲 **Suwałki.** Wyprawę rozpoczynamy w Krzywółce, w zatoczce autobusowej 🚌 Zakładu Komunikacji Miejskiej, kierując się na północny zachód. Przed Starym Brodem droga skręca ostro w prawo.

0,0
km

Wieś **Krzywółka** powstała w II połowie XVII wieku jako osada smolarzy na dobrach kamedulskich. W pobliżu trasy znajduje się dobrze zachowany młyn wodny 🏞️ na Czarnej Hańczy.

Młyn w Krzywółce (DS)

2,5
km

 Bród Stary. Jedziemy prosto szosą między ulicową zabudową Brodu Starego. Nazwa wsi pochodzi od płytkiego odcinka rzeki zwanego brodem, tj. miejscem, gdzie można swobodnie przejść lub przejechać na drugi brzeg bez pomocy mostu czy łodzi.

 54°08'55.81"N 22°51'40.55"E

5,0
km

 Potasznia. Na skrzyżowaniu z Osową, przy kamienno-żelaznym krzyżu z 1910 roku, początek bierze zielona łącznikowa trasa rowerowa. Szlak czarny skręca w lewo, a my za zielonymi znakami jedziemy prosto przez wieś. Po drodze mijamy dużo nowej zabudowy, pośród której zachowało się kilka starych budynków z drewna i kamienia.

Potasznia – nazwa wsi pochodzi od potażu – produktu ubocznego pracy smolarzy i węglarzy wykorzystywanego jako nawóz oraz przy produkcji mydła i szkła.

6,5
km

 Żywa Woda. Droga prowadząca po płaskim terenie zaczyna stopniowo wznosić się pod górę, aż do skrzyżowania z drogą Jeleniewo – Okrągłe. Jest to największy podjazd na trasie. Po lewej mijamy dwa stawy oraz wyraźne sztuczne nasypy. Na skrzyżowaniu skręcamy w lewo.

W czasie drugiej wojny światowej Niemcy poprowadzili z Krzywólki do Żywej Wody kolej wąskotorową, której używano do transportu kruszca z okolicznych głazowisk. Pierwotnie okupant planował połączenie z Suwałk, przez Bachanowo do Żytkiej (Prus Wschodnich). Kolejka pracowała do końca lat 60. XX wieku. Dzisiaj widoczne są jedynie pozostałości po nasypach kolejowych.

8,5
km

 Okrągłe. Dojeżdżamy do ostrego zakrętu w prawo, którym zjeżdżamy do wsi Okrągłe. Wieś ta, podobnie jak Bród Stary i Potasznia, rozlokowała się wzdłuż drogi. Po lewej, w drzewach, towarzyszy nam meandrująca Czarna Hańcza.

Droga przez Rutkę (DS)

 Podwysokie Jeleniewskie. Prawie niezauważalnie wjeżdżamy do kolejnej wsi – Podwysokie Jeleniewskie. Za ostatnimi zabudowaniami, na skrzyżowaniu, skręcamy w prawo, w drogę żwirową.

9,0
km

Okrągłe (Krugłe) i Podwysokie Jeleniewskie to wsie założone przez kamedułów wigierskich w XVIII wieku.

 Rutka. Wyboistą drogą zjeżdżamy w dół, do wsi Rutka, osady założonej przez rudników w 1782 roku. Na skrzyżowaniu, za przydrożnym krzyżem w prawo, znajduje się droga prowadząca na cmentarz z okresu pierwszej wojny światowej. Spoczywa tu około 2 tys. żołnierzy niemieckich i rosyjskich.

12,3
km

Kolejny zakręt, a za nim dwa stare siedliska ukryte wśród drzew. Wzdłuż drogi towarzyszą nam rozległe torfowiska starorzecza Czarnej Hańczy. Przy odrobinie szczęścia można tu spotkać łosia, stadko saren lub spacerujące żurawie. Po drugiej stronie drogi ciągnie się stroma skarpa doliny rzecznej, na której do późnej jesieni pasą się krowy. Z daleka zwierzęta można pomylić z ogromnymi głazami, które licznie oblegają pobliskie wzgórza i łąki. Ilości nagromadzonych tu głazów można porównać jedynie z głazowiskiem tworzącym rezerwat w Bachanowie nad Czarną Hańczą (patrz: 17,7 km). Krętą i wyboistą drogą doprowadza nas do szosy Jeleniewo – Przerośl.

 Szeszupka. Po przeciwnej stronie znajduje się parking samochodowy . Jesteśmy w Suwalskim Parku Krajobrazowym, gdzie nasz szlak dobiega końca, a początek mają trasy pozwalające zwiedzić najpiękniejsze fragmenty obszaru chronionego (patrz: 0,0 km).

14,7
km

 54°13'13.04"N 22°49'03.73"E

Głazowisko w dolinie Czarnej Hańczy (DS)

TRASA CZERWONA

PODLASKI SZLAK BOCIANI

Białowieża • Lewkowo •
Narew • Kurowo • Tykocin •
Pentowo • Osowiec • Goniądz •
Sztabin • Wigry • Gulbieniszki •
Stańczyki 412,5 km

Odcinek w Suwalskim Parku Krajobrazowym:

Gulbieniszki • Udziejek Dolny • Łopuchowo •
Błaskowizna • Bachanowo • Hańcza 11,5 km

„Podlaski Szlak Bociani” łączy najpiękniejsze miejsca województwa podlaskiego, w tym cztery parki narodowe (Białowieży, Narwiański, Biebrzański i Wigierski) i Suwalski Park Krajobrazowy. Tablice ustawione przy trasie opisują życie i zwyczaje bociana białego oraz atrakcje turystyczne na szlaku. „Podlaski Szlak Bociani” należy do sieci zielonych szlaków dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego Greenways. Fragmentem ze wschodu na zachód przecina on Suwalski Park Krajobrazowy, ukazując najpiękniejsze krajobrazy zagłębia Szeszupy, Górę Cisową , rezerwat przyrody „Głazowisko Łopuchowskie” i jezioro Hańcza .

 54°15'01.83"N 22°55'00.73"E

Gulbieniszki. Szlak rozpoczyna się na parkingu przy Górze Cisowej (patrz: 0,0 km).

0,0
km

Gulbieniszki. Kierujemy się na północ i skręcamy w lewo do Udziejka Dolnego. Po przejechaniu kilkuset metrów musimy liczyć się z kilkoma ostrymi zakrętami i długim zjazdem w dół. Po lewej mijamy zglębie z maleńkim jeziorkiem Snołda.

0,2
km

Udziejek Dolny. Na prawo od głównej drogi odchodzi pieszy szlak czarny , który prowadzi m.in. do młyna wodnego w Udziejku (patrz: 2,0 km). Jedziemy prosto, po lewej mijamy jezioro Udziejek.

2,0
km

Udziejek Dolny. Wjeżdżamy do wsi. W lewo odchodzi droga do Udziejka Górnego i zielony szlak pieszy , którym możemy dojść do parku linowego „Twierdza Jaćwingów” (1,5 km). Pod drogą przepływa rzeka Czajenka, która nieopodal wpada do Szeszupy (patrz: 0,0 km). Przed nami półtora kilometra szlaku przez wieś. W centrum wsi mijamy skansen w agroturystyce „Drumlin”. Na końcu wsi droga asfaltowa przechodzi w szutrową.

2,4
km

4,1
km

Łopuchowo. Rozwidlenie dróg. W prawo, w piaszczystą drogę, odchodzi zielony szlak pieszy — (patrz: — 9,2 km). My kierujemy się drogą główną za znakami szlaku rowerowego i czarnego szlaku — pieszego. Po prawej mijamy, otoczony kamiennym murem, cmentarz ewangelicki ☩.

4,8
km

Łopuchowo. Na skrzyżowaniu jedziemy prosto. Droga w lewo prowadzi do wsi Wodзилki (patrz: — 2,3 km). Nasz szlak najpierw opada w dół, po czym prowadzi przez prawie kilometr pod górę. Nie jest to łatwy podjazd. Warto zatrzymać się przed lasem i obejrzeć się za siebie na piękną panoramę zagłębienia Szeszupy (patrz: — 0,0 km) i Górę Cisową.

5,5
km

Łopuchowo. Czarny szlak — pieszy odchodzi w prawo. Kamienna droga prowadzi nas w las, którego fragment po prawej stronie drogi leży w granicach rezerwatu ☩ „Głazowisko Łopuchowskie” (patrz: — II 1,9 km). Jedziemy prosto, pod górę, wzdłuż południowej granicy rezerwatu, pośród głazów i pięknych widoków. Mijamy zabudowania samotnego gospodarstwa.

Rezerwat „Głazowisko Łopuchowskie” (DS)

6,9
km

Łopuchowo. Ponownie podążamy wspólnym odcinkiem z czarnym szlakiem pieszym —. Skracamy lekko w lewo i jedziemy główną drogą szutrową do Błaskowizny.

Głazy łopuchowskie (TS)

Błaskowizna. Dojeżdżamy do zatoki z pomostem ☩ i miejscem odpoczynku nad jeziorem Hańcza (patrz: — 12,5 km). Skracamy w lewo, w drogę asfaltową, i przejeżdżamy przez agroturystyczne ☩ wsie Błaskowiznę i Bachanowo (patrz: — 11,0 km).

7,8
km

Bachanowo. Przy przystanku PKS-u ☩ w Bachanowie jedziemy w prawo, przejeżdżamy przez most na Czarnej Hańczy (patrz: — 16,9 km) i na drodze asfaltowej ponownie skręcamy w prawo.

9,3
km

Hańcza. Jedziemy zachodnim brzegiem jeziora Hańcza przez wieś o tej samej nazwie (patrz: ☩ 16 km).

10,1
km

Hańcza. Na skrzyżowaniu jedziemy prosto, za drogowskazem na Przerośl. Szlak opuszcza Suwalski Park Krajobrazowy i prowadzi dalej w kierunku Stańczyk, gdzie nie łąda atrakcją są zażytkowe wiadukty kolejowe (w zasadzie mosty).

11,4
km

☩ 54°15'29.41"N 22°46'55.80"E

Droga przez Łopuchowo (DS)

TRASA „GREEN VELO”

WSCHODNI SZLAK ROWEROWY „GREEN VELO” około 2000 km

Odcinek w Suwalskim Parku Krajobrazowym:

**Mierkinie • Bachanowo • Szeszupka • Rutka •
Szurpiły • Kazimierówka 17,2 km**

Najdłuższy oznakowany szlak rowerowy w Polsce. Przebiega głównie po asfaltowych drogach publicznych o niskim natężeniu ruchu, przez obszar pięciu województw: warmińsko-mazurskiego (420 km), podlaskiego (592 km), lubelskiego (351 km), podkarpackiego (428 km) i świętokrzyskiego (190 km). Prowadzi przez pięć parków narodowych i szereg parków krajobrazowych. Prawie 580 km stanowią odcinki przez lasy, a 180 km doliny rzek. Wyposażony w około 230 MOR-ów (miejsc obsługi rowerzystów) ze stojakami, wiatami i tablicami informacyjnymi.

Odcinek szlaku w Suwalskim Parku Krajobrazowym poprowadzony został po drogach, które stanowią w dużej mierze południową i zachodnią granicę Parku. Przebieg trasy pokrywa się z fragmentami trasy rowerowej żółtej (11,2–22 km) i niebieskiej (0,0–6,4 km).

 54°17'02.20"N 22°48'53.59"E

Mierkinie (Stara Hańcza). MOR . Pierwszym punktem szlaku w Suwalskim Parku Krajobrazowym jest park podworski w Starej Hańczy i najgłębsze jezioro w Polsce – Hańcza (patrz:

 11,0 km). Jesteśmy przy północnym brzegu Hańczy i północno-wschodniej granicy Parku. Tu uchodzi do jeziora jedna z głównych rzek Suwalszczyzny – Czarna Hańcza (patrz: 16,9 km). Z miejscem tym wiąże się interesująca historia majątku ziemskiego Stara Hańcza (patrz: IV 1,0 km). Za znakami szlaku, z MOR-u, kierujemy się pod górę, w kierunku parkingu . Na skrzyżowaniu skręcamy w lewo.

Mierkinie (patrz: IV 0,0 km). Drogą asfaltową przejeżdżamy przez wieś z licznymi pokojami gościnnymi w gospodarstwach agroturystycznych .

Przełomka (patrz: 14,8 km). Droga lekko opada w dół. Na skrzyżowaniu, po prawej, mijamy drogę prowadzącą do „Galerii Wiejskiej” i „Domu Ziemi” (0,5 km), po lewej na punkt widokowy na Górze Leszczynowej (1,5 km).

← Widok z Góry Leszczynowej (DS)

0,0
km

1,0
km

3,6
km

**4,1
km**

Hańcza (patrz: 🚲 15,3 km). Skrzyżowanie dróg, gdzie skręcamy w lewo. Po lewej mijamy kilka zabudowań, w tym krytą strzechą najstarszą chatę 🏠 na terenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego.

**5,9
km**

Bachanowo. Szlak lekkim łukiem odbija w prawo. Po lewej zostawiamy Bachanowo i Błaskowiznę, miejscowości agroturystyczne 🏠 ulokowane przy wschodnim brzegu jeziora Hańcza (patrz: 🚲 11–12,5 km).

**6,5
km**

Bachanowo. Parking 🅅 i MOR 🅆 przy drodze do rezerwatu 🌿 „Głazowisko Bachanowo nad Czarną Hańczą”. Warto w tym miejscu zsiąść z roweru i odbyć krótki spacer (250 m) do rezerwatu geologicznego (patrz: 🚲 17,7 km).

**7,0
km**

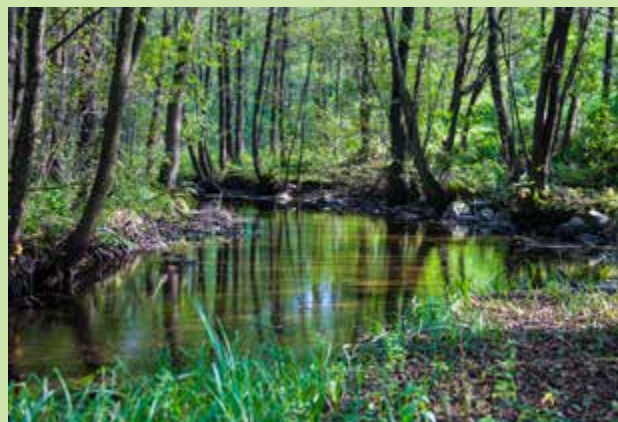
Bachanowo. Droga, niczym górską serpentyną, zjeżdżamy w dolinę rzeki Kozikówka – dopływu Czarnej Hańczy. Na dnie doliny droga przecina ciąg pagórków porośniętych sosną. Jest to fragment słynnego ozu turtulskiego (żółty 🚶 1,0 km). Przed nami nadal kręta droga – około pół kilometra pod górę.

**8,0
km**

Kruszki. Dojeżdżamy do skrzyżowania i skręcamy w lewo. Po około 750 metrach przejeżdżamy przez widoczne i odczuwalne obniżenie terenu. Jest to dolina zawieszona „Gaciska”, którą w tym miejscu przecina droga asfaltowa (patrz: 🚲 19,2 km).

**9,8
km**

Malesowizna. Mijamy przystanek PKS-u 🚏 i zjeżdżamy w głęboką dolinę Czarnej Hańczy. Po lewej mijamy wjazd do siedziby 🅈 Suwalskiego Parku Krajobrazowego (500 m; patrz: 🚶 1,0 km), następnie przejeżdżamy przez most na Czarnej Hańczy, która w tym miejscu jest typową, niżową rzeką, wolno płynącą na południe.

Czarna Hańcza w okolicach Turtula (DS)

Szeszupka. Dojeżdżamy do parkingu samochodowego 🅅 **10,8 km** (patrz: 🚲 0,0 km), gdzie kończy się żółta trasa 🚲 rowerowa „Wokół jeziora Hańcza”, a zaczyna się niebieska 🚲 „Na Górę Zamkową”. Szlak „Green Velo” prowadzi drogą asfaltową stromo pod górę. Po pokonaniu podjazdu mamy przed sobą kawałek prostej i łatwej do pokonania drogi. Po lewej mijamy przystanek autobusowy 🚏 i drogę odchodzącą do Wodzik (patrz: 🚶 2,3 km).

Rutka. Jedziemy wzdłuż granicy rezerwatu 🌿 „Rutka”, którego obszar rozciąga się do parkingu 🅅 i MOR 🅆. Możemy zostawić tu rower i spacerem (700 m) udać się na platformę 🚉, z której rozciąga się widok na fragment zagłębienia Szeszupy z jeziorem Linówek (żółty 🚶 3,2–3,8 km).

Szurpiły (patrz: 🚲 4,1 km). Za Rutką pokonujemy kilka ostrych zakrętów i niewielkich podjazdów. Po prawej mijamy drogę prowadzącą do magazynu odwiertów 🏠 pochodzących z badań geologicznych. Przed nami zabudowania wsi Szurpiły i MOR 🅆 szlaku „Green Velo” 🚶, gdzie można zostawić rower, by obejrzeć ekspozycję „Izby Pamięci Jaćwieskiej” 🏠. Nieopodal ma swój początek ścieżka poznawcza 🚶 „Na Górę Zamkową”.

Za znakami szlaku kierujemy się na wchód, krętą i prowadzącą w dół drogą (uwaga na samochody!). Z lewej mamy widok na Górę Zamkową i Górę Cisową. Aby na nie popatrzeć, musimy zatrzymać się i znaleźć bezpieczne miejsce na poboczu drogi.

Kazimierówka. Przed zabudowaniami wsi bardzo ostry zakręt. Tu niebieska trasa rowerowa skręca w lewo, w drogę zwirową. Szlak „Green Velo” jest już poza granicami Suwalskiego Parku Krajobrazowego i prowadzi w prawo, w stronę Jeleniewa (patrz: 🚶 0,0 km).

📶 54°12'22.52"N 22°54'20.00"E

Głazowisko (DS)

SZLAK KAJAKOWY

SZLAK WODNY SZESZUPY

na terenie Polski 18,5 km,
czas spływu – 1 dzień

Odcinek w Suwalskim Parku Krajobrazowym:

Udziejek Dolny • jezioro Gulbin • Jezioro Okrągłe •
jezioro Krejwelek • Jezioro Przechodnie •
jezioro Postawelek 5,3 km

Szeszupa jest lewym dopływem Niemna. Jej źródła znajdują się na terenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego, w miejscowości Szeszupka (patrz: — 0,0 km). Rzeka dostępna jest dla kajaków dopiero 8,5 km od jej źródła, w Udziejku Dolnym, skąd szlak prowadzi na północny wschód, do granicy Polski z Litwą, pokonując po drodze sześć jezior, w tym pięć na terenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Szlak Szeszupy jest mało poznany i należy do szlaków średniej trudności. W kilku miejscach powalone pnie drzew, kładki i mostki zmuszają do przenoszenia kajaka. Na niektórych odcinkach, już poza Parkiem, pojawiają się dość duże bystrza. Szlak wymaga również dobrej orientacji w terenie (i posiadania mapy!), bo ujście rzeki z jezior nie zawsze jest łatwe do zlokalizowania. Spływ można kontynuować na terenie Litwy.

📍 54°15'30.88"N 22°53'25.62"E

Udziejek Dolny. Szlak ma swój początek przy odrestaurowanym młynie 🏰 wodnym na Szeszupie. Rzeka na tym odcinku jest niewiele szersza od kajaka, a krótkie i częste meandry zmuszają do intensywnego wiosłowania. Po trasie mijamy podmokłe łąki, a im bliżej jeziora, tym coraz bardziej widok przysłania ściana szuwarów i lasu łęgowego.

0,0
km

Las łęgowy jest to zbiorowisko leśne występujące nad rzekami i potokami, w zasięgu wód zalewowych. W drzewostanie łęgów występują, m.in.: olcha, wierzbą, jesion, topola.

Jezioro Gulbin (8,47 ha, gł. maks. 9 m). Jest to zbiornik z linią brzegową porośniętą trzciną i olsami, bez możliwości zatrzymania się przy brzegu. W połowie akwenu pojawia się widok na Górę Cisową (patrz: — 0,0 km). Ujście rzeki znajduje się z lewej strony jeziora, przy północno-wschodnim brzegu.

0,5
km

**0,8
km**

Ujście z jeziora Gulbin. Szeszupa jest tu nieco szersza i mean-
duje bagnistą, olsową doliną. Na horyzoncie od czasu do czasu
pojawiają się pojedyncze zabudowania wsi Sidory.

Ols (oles, olszyna) jest to las porastający bagienne siedliska, o okresowo
wysokim poziomie wody stojącej. Ma zwykle charakterystyczną kępową
strukturę – rośliny zielne skupiają się na kępach wokół pni drzew, a prze-
strzenie między drzewami wypełnia okresowo woda.

Ols (TŚ)

**1,4
km**

Jezioro Okrągłe (16,46 ha, gł. maks. 8 m). Brzegi jeziora pora-
stają trzcinowiska i olsy. Na jeziorze widoczne są dwa pomosty.
Ujście rzeki znajduje się w północnej, zwężającej się części jeziora.

**2,0
km**

Ujście z Jeziora Okrągłego. Szeszupa nieco przyspiesza.
Na wprost przed nami pojawia się most na drodze Sidory – Smol-
niki.

**2,7
km**

Jezioro Krejwelek (10 ha, gł. maks. 5,9 m). Na południowym,
niezalesionym brzegu jeziora widzimy pomosty i zabudowania
wsi Sidory. Mniej więcej w połowie akwenu przepływamy przez
wyraźne przewężenie jeziora i trzymając się północnego brzegu, od-
najdujemy ujście Szeszupy.

Ujście z jeziora Krejwelek. Po opuszczeniu jeziora wpływamy
na spokojny i wyjątkowo szeroki odcinek rzeki (5–6 m), z brzegami
porośniętymi wysokimi olchami, które pochylają się nad powolnym
nurtem wody. Niespodzianką i przeszkodą tego fragmentu szlaku
są drewniane kolki wbite w dno rzeki, na których przy nieuwadze może „za-
wisnąć” nasz kajak. Kolki są pozostałością po przeprowadzonej tu w latach
70. XX wieku regulacji koryta rzeki.

**3,2
km**

Jezioro Przechodnie (26,85 ha, gł. maks. 5,5 m). Największe
jezioro na szlaku w Suwalskim Parku Krajobrazowym, otoczone
wysokimi wzniesieniami i lasami. Trzymamy się prawej strony
zbiornika i kierujemy się na pomost i dom na wzniesieniu we wsi Po-
stawele, gdzie Szeszupa opuszcza jezioro.

**3,8
km**

Ujście z Jeziora Przechodniego. Odnalezienie ujścia rzeki
jest dość problematyczne. Liczne kanały utworzone przez bobry
łatwo wprowadzają w błąd i może się zdarzyć, że wybierzemy nie-
właściwą drogę. Kiedy w końcu uda się nam odnaleźć Szeszupę, gęste
szuwały nie dają nam pewności, czy aby na pewno jesteśmy na szlaku.
Na tym odcinku czekają nas jeszcze powalone drzewa w nurcie rzeki lub
drzewa tak nisko pochylone nad wodą, że jedynie w pozycji leżącej możemy
pokonać przeszkodę. Odcinek trudny, ale bardzo piękny, bo rzeka płynie
pośród bagien i lasu porastającego strome skarpy doliny rzecznej.

**4,3
km**

Jezioro Postawelek (4,2 ha, gł. maks. 4,8 m). Najmniejsze
jezioro na naszym szlaku i najniżej położony punkt na terenie Su-
walskiego Parku Krajobrazowego – 146 m n.p.m. Dla porównania –
najwyższe wzniesienie (bez nazwy) położone w Lesie Smolnicko-
-Dzierżańskim osiąga 281 m n.p.m. Płyniemy środkiem akwenu. Na lewo
pięknie położone na wzgórzu drewniane zabudowania z pokojami gościnnymi
☞. Postawelek jest ostatnim jeziorem w granicach Suwalskiego Par-
ku Krajobrazowego. Szlak wodny Szeszupy jest godny polecenia również
na kolejnych jego odcinkach, już poza obszarem chronionym.

**5,3
km**

☎ 54 17 02.03 N 22 56 45.41 E

Szeszupa za jeziorem Krejwelek (MM)

ŚCIEŻKI POZNAWCZE SUWALSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

Suwalski Park Krajobrazowy posiada siedem opisanych i wyznakowanych ścieżek poznawczych. Trasy oznakowane białym kwadratem z kolorową przekątną prowadzą pośród unikalnego polodowcowego krajobrazu, przyrodniczych osobliwości i śladów interesującej, często tragicznej historii tej ziemi. Stanowią one pomoc i zachętę do samodzielnego zdobywania wiedzy, obserwacji i zrozumienia procesów przyrodniczych. Ustawione wzdłuż ścieżek tablice zawierają obszernie opisy zjawisk oraz wskazówki, które mogą okazać się przydatne podczas terenowych zajęć szkolnych bądź podczas indywidualnych wypraw.

Podobny opis, wzbogacony rycinami i mapami, zamieszczony został w przewodnikach do ścieżek, które można nabyć w siedzibie **SPK** Suwalskiego Parku Krajobrazowego w Malesowiznie-Turtulu.

Zaprezentowane w przewodniku *Szlakami Suwalskiego Parku Krajobrazowego* krótkie opisy są jedynie zachętą oraz zaproszeniem do wędrówek i głębszego poznania bogactwa przyrodniczo-historycznego tego niezwykłego skrawka Suwalszczyzny.

DOLINĄ CZARNEJ HAŃCZY

**Malesowizna Turtul ● Bachanowo ●
Błaskowizna 3,5 km**

Ścieżka poznawcza „Doliną Czarnej Hańczy” prowadzi po gruntach prywatnych – jej zwiedzanie jest możliwe po nabyciu w siedzibie Parku symbolicznej „cegiełki” na rzecz utrzymania szlaku.

Ścieżka opisuje jeden z najciekawszych pod względem geomorfologicznym fragmentów Suwalskiego Parku Krajobrazowego – dolinę Czarnej Hańczy pomiędzy Turtulem a rezerwatem przyrody ☼ „Jezioro Hańcza” (patrz: 11,0 km). Szlak swój ścieżka rozpoczyna przy siedzibie Parku (patrz: I 1,0 km) obok ruin młyna wodnego ☼, gdzie Czarna Hańcza z hukiem przelewa swoje wody przez młyński jaz. Za mostem ścieżka wiedzie na punkt widokowy ☼, z którego roztacza się panorama na dolinę Czarnej Hańczy. Stąd szlak schodzi nad Staw Turtulski i dalej, po krawędzi doliny Czarnej Hańczy, kieruje się na północ. Na odcinku tym rzeka płynie wąską i głęboką rynną polodowcową, a jej dnem wiję się ciąg pagórków ozu turtulskiego (patrz: I 1,0 km). W okolicach Bachanowa czekają na nas też inne ciekawostki geomorfologiczne – dolina zawieszona „Gaciska” (patrz: 19,2 km) i rezerwat ☼ „Głazowisko Bachanowo” (patrz: 17,7 km). Ostatni przystanek ścieżki znajduje się przy południowym brzegu jeziora Hańcza.

Tablice informacyjne przy ścieżce opisują: siedzibę Suwalskiego Parku Krajobrazowego (tab. 1), historię młyna w Turtulu (tab. 2), pejzaż z punktu widokowego (tab. 3), Staw Turtulski (tab. 4), biologię i zwyczaje bobra europejskiego (tab. 5), oz turtulski (tab. 6), dolinę zawieszoną „Gaciska” (tab. 7), głazowisko bachanowskie (tab. 8), historię zakładu przerobu kamienia z drugiej wojny światowej (tab. 9) i Hańczę – najgłębsze jezioro w Polsce (tab. 10).

Przewodnik do ścieżki: Krzysztof Reszczyński, *Doliną Czarnej Hańczy: ścieżka poznawcza*, Stowarzyszenie Miłośników Suwalskiego Parku Krajobrazowego „Kraina Hańczy”, Turtul 2007.

DRZEWA I KRZEWY PARKU PODWORSKIEGO W STAREJ HAŃCZY 1,5 km

Mierkinie Stara Hańcza

Ścieżka poznawcza „Drzewa i krzewy parku podworskiego w Starej Hańczy” znajduje się przy granicy północnego krańca rezerwatu przyrody ☼ „Jezioro Hańcza” (patrz: — 11 km). Od strony wschodniej obszar ścieżki zamyka sztandarowa rzeka Suwalszczyzny – Czarna Hańcza (patrz: — 16,9 km), która wpływa tu do jeziora Hańcza.

Ścieżka poprowadzona została przez teren parku podworskiego ☼, gdzie od osiemnastego wieku do drugiej wojny światowej znajdowała się siedziba majątku ziemskiego Stara Hańcza (patrz: — IV 1,0 km). Na powierzchni ponad 13 hektarów zachowała się część założenia parkowych: aleja lipowa, aleja jesionowo-klonowa (prowadząca do jeziora Hańcza) oraz aleja klonowa (przy drodze do Smolnik).

Przewodnik do ścieżki poznawczej *Drzewa i krzewy parku podworskiego w Starej Hańczy* oraz tablice informacyjne rozmieszczone wzdłuż ścieżki w terenie pozwalają na samodzielne rozpoznanie około 30 gatunków drzew i krzewów. Tablice zlokalizowane przy wybranych gatunkach zawierają pomocnicze rysunki oraz informację na temat cech anatomicznych rośliny, wymagań klimatyczno-glebowych i zastosowania użytkowego.

Niektóre stare drzewa znajdujące się na terenie parku podworskiego ☼ podlegają ochronie jako pomniki przyrody ☼, np. okazała grusza pospolita, jabłoni dzika, jesion wyniosły oraz aleja lipowa, którą tworzy ponad dwadzieścia sędziwych lip.

Przewodnik do ścieżki: Beata Chelmiczka-Bordzio, Teresa Świerubska, *Drzewa i krzewy parku podworskiego w Starej Hańczy: ścieżka poznawcza*, Suwalski Park Krajobrazowy, Turtul 2004.

← Aleja lipowa
w Starej Hańczy (TŚ)

 **Drzewa i krzewy
parku podworskiego
w Starej Hańczy**

NA GÓRĘ ZAMKOWĄ

6 km

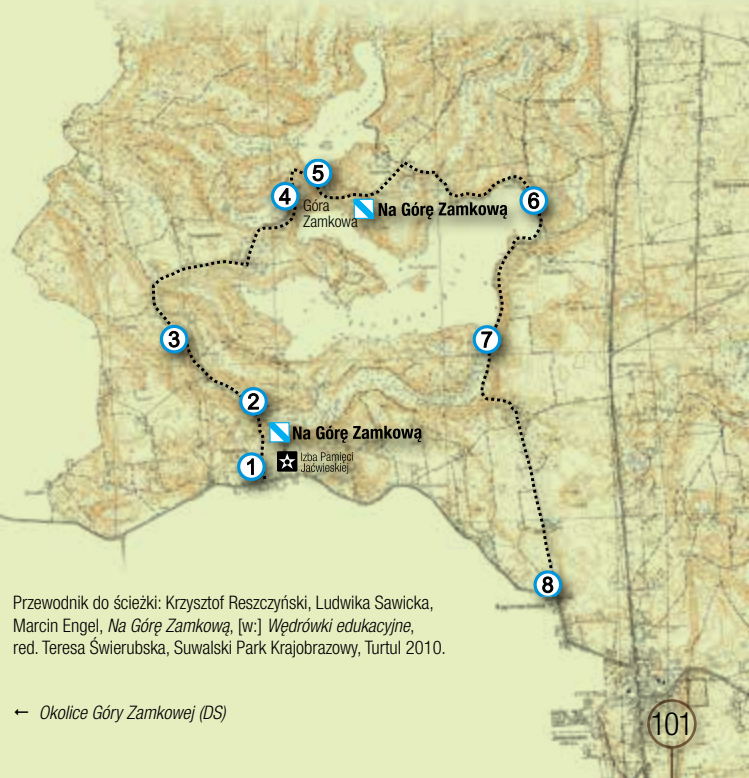
Szurpiły • Targowisko •
Czajewszczyzna • Kazimierówka

Ścieżka poznawcza „Na Górę Zamkową” opowiada o bogatej przeszłości historycznej związanej z obecnością na tych ziemiach plemion ludności bałtyjskiej – Jaćwingów (Sudowów). Jedno z ich głównych grodzisk znajdowało się w okolicach Szurpił, na Górze Zamkowej (patrz: 6,2–7,5 km).

Przewodnik do ścieżki *Na Górę Zamkową* opisuje historię wsi Szurpiły i prowadzonych w tych okolicach badań nad złożami rud metali (1), zagłębienie Szeszupy (2) i związane z nim formy geomorfologiczne (3), historię i legendy związane z Jaćwieżą i grodziskiem na Górze Zamkowej (4 i 5) oraz otaczające je jeziora (6) i przyrodę okolic (7).

W nawiązaniu do ścieżki poznawczej „Na Górę Zamkową” powstała trasa turystyczna „**Tropem Sziurpy**” poprowadzona z miejscowości Szurpiły na Górę Zamkową (3,5 km). Na trasie znajduje się osiem tablic przybliżających historię okolic i ludu zamieszkującego Suwalszczyznę we wczesnym średniowieczu. Integralnym punktem trasy jest „Izba Pamięci Jaćwieskiej” im. prof. Łucji i Jerzego Okulicz-Kozarynow” z replikami zabytków archeologicznych odnalezionych w grodzisku i w jego okolicy oraz rekonstrukcja grodu na Górze Zamkowej.

Przewodnik do ścieżki: Krzysztof Reszczyński, Ludwika Sawicka, Marcin Engel, *Na Górę Zamkową*, [w:] *Wędrówki edukacyjne*, red. Teresa Świerubska, Suwalski Park Krajobrazowy, Turtul 2010.

← Okolice Góry Zamkowej (DS)

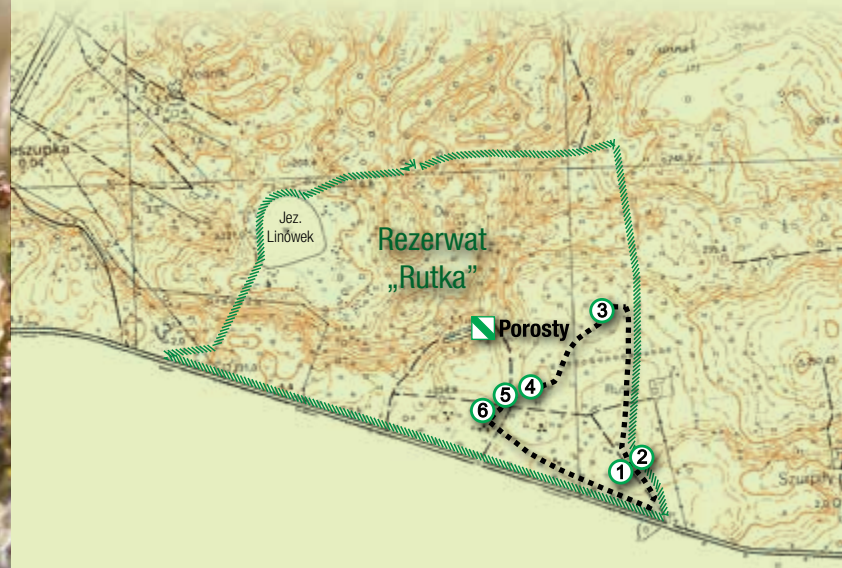
POROSTY

2,1 km

Rutka – rezerwat przyrody „Rutka”

Ścieżka poznawcza przybliży jeden z najciekawszych i mało poznanych elementów środowiska biotycznego Suwalskiego Parku Krajobrazowego – porosty. Te niewielkie organizmy fascynują swoją budową, różnorodnością oraz biologią i ekologią. Ścieżka „Porosty” prowadzi przez obszar rezerwatu „Rutka” (patrz: 3,2 km). Na sześciu tablicach ustawionych w terenie przedstawione zostały różne aspekty ekologii porostów oraz najbardziej charakterystyczne dla tego obszaru gatunki. Ścieżkę można zwiedzać o każdej porze roku, pamiętając jednak, że w okresie zimowym część porostów będzie przykryta warstwą śniegu. Tablice informacyjne ustawione na przystankach ścieżki opisują porosty epilityczne na głazach narzutowych w miejscach otwartych (tab. 1), porosty epifityczne na drzewach w miejscach otwartych (tab. 2 i 4), porosty opuszczonych siedlisk w terenie otwartym (tab. 3), porosty epilityczne na sztucznych podłożach w obrębie starych siedlisk (tab. 5) i grupę porostów na konstrukcjach drewnianych (tab. 6).

Przewodnik do ścieżki: Wiesław Fałtynowicz, Anna Krzysztofiak, Lech Krzysztofiak, *Porosty: ścieżka poznawcza*, Stowarzyszenie „Człowiek i Przyroda”, Suwałki 2004.

SKAŁY I MINERAŁY SUWAŁSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

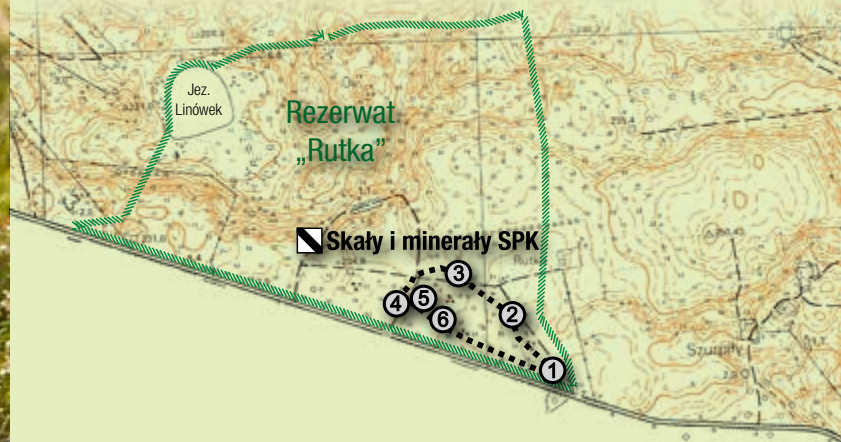
1,1 km

Rutka – rezerwat przyrody „Rutka”

Głazy narzutowe są charakterystycznym elementem krajobrazu Suwałskiego Parku Krajobrazowego. Pochodzą one głównie ze starych masywów skał krystalicznych Skandynawii i Finlandii. To tam powstawały potężne masy lodowca kontynentalnego, który w czwartorzędowej epoce lodowcowej kilkakrotnie wkraczał na obszary Europy niżowej, obejmując swym zasięgiem większą część terytorium dzisiejszej Polski.

Głazy narzutowe są swego rodzaju osobiwością, gdyż – w przeciwieństwie do innych skał – występują jako oddzielne, rozrzucone w krajobrazie elementy tworzące niezwykle krajobrazowo gładzowiska bądź jako pojedyncze głazy uznane nierzadko za pomniki przyrody nieożywionej. W celu ochrony najpiękniejszych nagromadzeń i pojedynczych eratyków na terenie Suwałskiego Parku Krajobrazowego powołano trzy rezerwaty przyrody ☼: „Gładzowisko Bachanowo nad Czarną Hańczą” (patrz: 🚲 17,7 km), „Gładzowisko Łopuchowskie” (patrz: 🚶 II 1,9 km) i rezerwat „Rutka” (patrz: 🚶 I 3,2 km). Na terenie rezerwatu „Rutka” poprowadzono została ścieżka poznawcza opisująca genezę i rodzaje skał. Ustawione w terenie tablice przedstawiają historię zlodowaceń na ziemiach Polski, podział i rodzaje skał (tab. 1, 2, 5 i 6) oraz formy geomorfologiczne występujące w okolicach rezerwatu „Rutka” (tab. 3 i 4).

Przewodnik do ścieżki: Katarzyna Jaśkiewicz, *Skały i minerały Suwałskiego Parku Krajobrazowego*, [w:] *Wędrówki edukacyjne*, red. Teresa Świerubska, Suwałski Park Krajobrazowy, Turtul 2010.

U ŹRÓDEŁ SZESZUPY

6 km

Szeszupka ● Wodзилki ● Łopuchowo

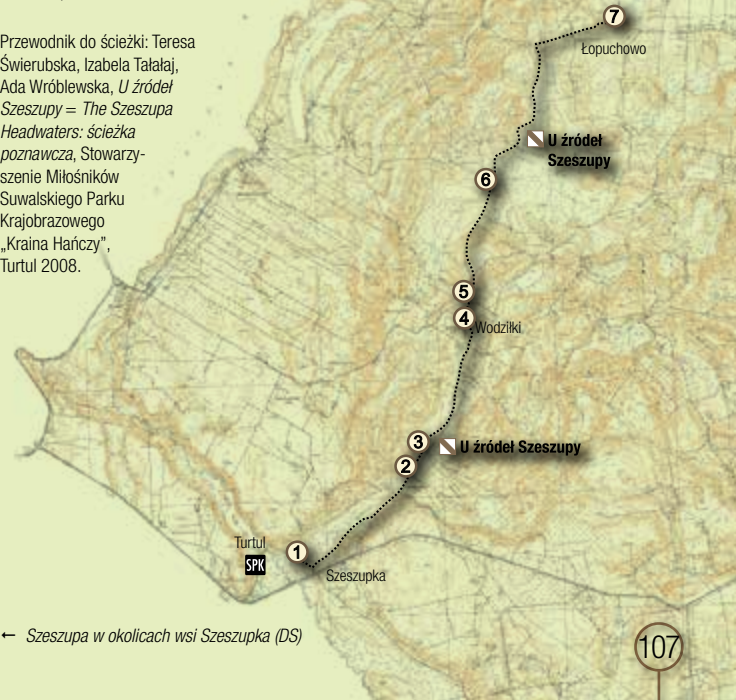

Ścieżka poznawcza „U źródeł Szeszupy” jest opowieścią o rzece Szeszupie płynącej pośród połodowcowego krajobrazu Suwalskiego Parku Krajobrazowego, o mijanych po drodze mokradłach, torfowiskach i wielobarwnych łąkach w jej dolinie oraz o losach ludzi, którym przyszło żyć u jej źródeł.

Szeszupa jest rzeką polsko-litewskiego pogranicza. Na terenie Litwy pokonuje odległość 236 km, gdzie przepływa między innymi przez Kalwarię i Mariampol. Następne 35 km płynie przez terytorium Rosji i tam, powyżej miasteczka Lesnoj, łączy się z wodami Niemna. W Polsce jest to zaledwie dwudziestosiedmiokilometrowa rzeka, ale właśnie w Suwalskim Parku Krajobrazowym, około dwustu metrów od koryta Czarnej Hańczy, w głębokiej zabagnionej dolinie, znajdują się jej źródła. Ścieżka „U źródeł Szeszupy” rozpoczyna się we wsi Szeszupka, przy wododziale Czarnej Hańczy i Szeszupy (patrz: I 1, 1 km), a kończy przy cmentarzu ewangelickim w Łopuchowie.

Siedem tablic ustawionych wzdłuż ścieżki opisuje przyrodę i krajobraz związany ze źródłami i początkowym odcinkiem rzeki (tab. 1, 3, 5 i 6) oraz historię osadników niemieckich i rosyjskich (starobrzędowców), którzy osiedlili się w tych okolicach w XVIII wieku (tab. 2, 4 i 7).

Przewodnik do ścieżki: Teresa Świerubska, Izabela Talałaj, Ada Wróblewska, *U źródeł Szeszupy = The Szeszupa Headwaters: ścieżka poznawcza*, Stowarzyszenie Miłośników Suwalskiego Parku Krajobrazowego „Kraina Hańczy”, Turtul 2008.

← Szeszupa w okolicach wsi Szeszupka (DS)

WOKÓŁ JEZIORA JACZNO

7 km

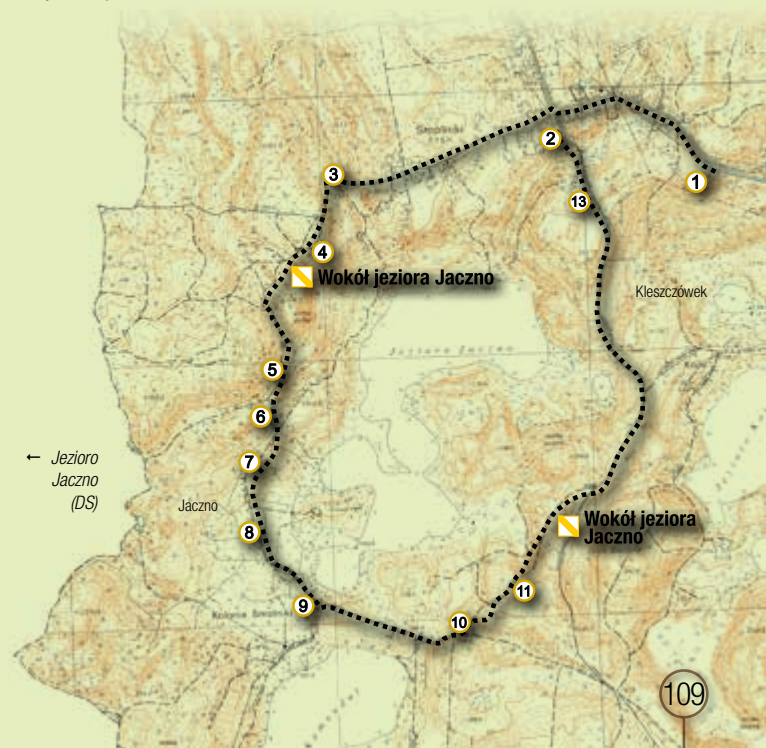

Smolniki ● Jaczno ●
Kleszczówek ● Smolniki

Ścieżka poznawcza „Wokół jeziora Jaczno” oprowadza po niezwykle urozmaiconym krajobrazie północnej części Suwalskiego Parku Krajobrazowego. Osią wędrówki jest jezioro Jaczno – zbiornik o ciekawej genezie, wielu osobliwościach przyrodniczych i geologicznych, a przede wszystkim jezioro niezwykle piękne, położone w głębokiej, otoczonej lasami niecce (patrz: 20,0 km). Niemniej doznań estetycznych dostarcza widok jezior kleszczowieckich, które można oglądać z punktu widokowego „U Pana Tadeusza”. Trasa ścieżki na niektórych odcinkach może okazać się dość wyczerpująca (strome i długie podejścia). W całości jest dostępna dla rowerów.

Wzdłuż ścieżki ustawiono 13 tablic opisujących przepiękne panoramy oglądane z punktów widokowych „U Pana Tadeusza”, „Na ozie” i w Jacznie (tab. 1, 3, 4), letniskową wieś Smolniki (tab. 2), stary młyn wodny i bobrowe źródła w Jacznie (tab. 9 i 10), siedliska leśne i łąkowe (tab. 4, 8, 11, 13), jedyne w Suwalskim Parku Krajobrazowym stanowisko skrzypu olbrzymiego (tab. 7) oraz mijane po drodze osobliwości geomorfologiczne: moreny, ozy, jary (tab. 12) i wąwozy (tab. 6).

Przewodnik do ścieżki: Włodzimierz Jankowski, *Wokół jeziora Jaczno: ścieżka poznawcza*, Suwalski Park Krajobrazowy, Turtul 1997.

LITERATURA

- Chelmiczka-Bordzio B., Świerubska T., *Drzewa i krzewy parku podworskiego w Starej Hańcy: ścieżka poznawcza*, Suwalski Park Krajobrazowy, Turtul 2004.
- Engel M., Sobczak C., Jończyk L., *We włościach księcia Sziurpy*, Gmina Jeleniewo, Szurpiły 2014.
- Fałtynowicz W., Krzysztofiak A., Krzysztofiak L., *Porosty: ścieżka poznawcza*, Stowarzyszenie „Człowiek i Przyroda”, Suwałki 2004.
- Jankowski W., *Wokół jeziora Jacznio: ścieżka poznawcza*, Suwalski Park Krajobrazowy, Turtul 1997.
- Jaśkiewicz K., *Skały i minerały Suwalskiego Parku Krajobrazowego*, [w:] *Wędrówki edukacyjne*, red. Teresa Świerubska, Suwalski Park Krajobrazowy, Turtul 2010.
- Krzywicka K., Krzywicki T., *Suwalszczyzna, Zanimienie: przewodnik*, Agencja „TD”, Białystok 1999.
- Łoś K., *Muzeum kamienia – głazowisko „Rutka” koło Suwałk*, praca dyplomowa, Politechnika Warszawska, Wydział Architektury, 2003, maszyn.
- Maciejewski S., *Po ziemi suwalskiej: przewodnik turystyczny*, Wydawnictwo „Hańca”, Suwałki 2007.
- Maciejewski S., *Szlakami północnej Suwalszczyzny*, Wydawnictwo „Jaćwież”, Suwałki 2001.
- XXX lat Suwalskiego Parku Krajobrazowego: Parki krajobrazowe w krajowym systemie ochrony obszarowej: materiały konferencyjne, (Szczegół 28–29 września 2006)*, koncepcja i red. Zbigniew Fałtynowicz, Marianna Rant-Tanajewska, Teresa Świerubska, Stowarzyszenie Miłośników Suwalskiego Parku Krajobrazowego „Kraina Hańcy”, Malesowizna-Turtul 2007.
- Patla A., *Piękno ziemi suwalskiej*, PTTK, Białystok 1972.
- Rąkowski G., *Polska egzotyczna: [przewodnik]*, cz. 1, Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, Pruszków 1994.
- Reszczyński K., *Doliną Czarnej Hańcy: ścieżka poznawcza*, Stowarzyszenie Miłośników Suwalskiego Parku Krajobrazowego „Kraina Hańcy”, Turtul 2007.
- Reszczyński K., Sawicka L., Engel M., *Na Górę Zamkową*, [w:] *Wędrówki edukacyjne*, red. Teresa Świerubska, Suwalski Park Krajobrazowy, Turtul 2010.
- Sokołowski A.W., Kot J., *Przyroda województwa suwalskiego*, Wydawnictwo Włodzimierz Łapiński, Suwałki 1996.
- Suwalski Park Krajobrazowy: mapa geologiczno-turystyczna: 1:25 000 = Suwalski Landscape Park: geological-tourist map, oprac. Katarzyna Pochocka-Szwarc [i in.]; red. merytoryczna Elżbieta Gruszczńska, Kamila Janus, Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2014.
- Świerubska T., Tałałaj I., Wróblewska A., *U źródeł Szeszupy = The Szeszupa Headwaters: ścieżka poznawcza*, Stowarzyszenie Miłośników Suwalskiego Parku Krajobrazowego „Kraina Hańcy”, Turtul 2008.
- Zalewska A. [i in.], *Porosty Suwalskiego Parku Krajobrazowego*, Stowarzyszenie „Człowiek i Przyroda”, Suwałki 2004.

SKOROWIDZ RZECZOWO-TOPOGRAFICZNY

Skorowidz zawiera zestawione w porządku alfabetycznym nazwy obiektów i miejsc, nazwy przyrodnicze, geologiczne itp. oraz miejscowości (m.), a także nazwy historyczne, geograficzne i osobowe.

- A**
„amfiteatr wodziłkowski” 21, 38, 53, 54
anomalia magnetyczna 76
Augustowska Puszcza 61
- B**
Bachanowo, m. 15, 19, 20, 37, 65, 67, 68, 71, 72, 80, 83, 85, 87, 88, 97
Bałtyckie Morze 4, 18
bania (łaźnia parowa) 6, 11
bary
 „Jaćwing” 25, 33
 „Nad Hańcą” 20
 „Pod Klonem” 13, 23
bąk, ptak 5
Becejły, m. 27
Beegerowie, rodzina 62
Białe Jezioro 33
„biegun zimna” 49
Białowieża, m. 83
Błaskowizna (Wólka Błaskowa), m. 12, 15, 18, 20, 21, 22, 53, 54, 63, 67, 68, 71, 83, 84, 85, 88, 97
Błędne Jezioro 17
bocian biały, ptak 83
Boczniał, jezioro 21, 22, 53, 54, 67
Bona Sforza 6
bóbr europejski, ssak 5, 37, 93, 97
Brama Jeleniewska 3, 9, 27
Bród Stary, m. 79, 80
brzęczka, ptak 5
Buszkowski Jan 47
- C**
„chałupa Klejmonta” 70, 71
Cisówek, m. 9, 12, 22, 67, 69
cmentarze
 ewangelicki 6, 10, 12, 31, 55, 68, 84, 107
 katolicki 6, 25
 staroobrzędowców 11, 57, 77
 wojenny 6, 81
 żydowski 6
Czajenka, rzeka 16, 28, 83
Czajewszczyzna, m. 16, 29, 30, 41, 42, 43, 59, 75, 77, 101
Czarna Hańca, rzeka 4, 5, 9, 13, 19, 22, 23, 35, 36, 37, 63, 69, 71, 72, 79, 80, 81, 85, 87, 88, 97, 99, 107
- Czarne, m. 61
Czarne Jezioro 25, 33
- D**
Dniepr, rzeka 6
„Dom Ziemi” 70, 87
Druga Rzeczpospolita 6
„Drumlin”, skansen 31, 83
Dziadówek, m. 9, 13
dział wodny 37
Dzierwany, m. 9, 13, 15, 18, 23, 30, 32, 55, 57, 63, 67, 69
Dzierwańsko-Smolnicki Las 15, 23, 93
- E**
Europa (Europa Zachodnia) 10, 38, 105
- F**
forma akumulacji szczelinowej 21
- G**
„Gaciska”, dolina zawieszona 72, 88, 97
Gaj, wyniesienie kemowe 45
„Galeria Wiejska” 70, 87
Gierłoż, m. 20
głowacz białopłetwy, ryba 5
głowacz przegopłetwy, ryba 5
Gołdap, m. 51, 55
Goniądz, m. 83
góry
 Cmentarna 29, 42
 Cisowa („Suwalska Fudżijama”, Gulbienieńska, Sypana) 12, 15, 16, 18, 23, 29, 31, 41, 45, 49, 54, 55, 75, 83, 84, 89, 91
Gorce 12
Jesionowa 15
Klonowa 22
Kościełna 29, 42
Krzemianucha 23, 29
Krzemieniucha 23
Leszczynowa 20, 21, 70, 87
Skandynawskie 4, 38
Tabaczyna 45, 49, 50
Zamkowa 6, 27, 28, 29, 35, 40, 41, 42, 57, 59, 75, 76, 77, 89, 101
grąd 28

grodzisko 6, 27, 29, 35, 40, **41**, 42, 57, 75, 77, 101
Gulbienieński, m. 15, 16, 47, **49**, 83
Gulbin, jezioro 15, 91, 92

H

Hańcza, jezioro 4, 5, 6, 15, 18, 19, **20**, 21, 22, 23, 36, 37, 53, 54, 61, 62, 63, 67, 69, 70, 71, 73, 83, 85, 87, 88, 97, 99
Hańcza, m. 67, 70, **71**, 83, 85, 88
hematyt, minerał 76
Hitler Adolf 20
huciańskie jeziora 45

I

„Izba Pamięci Jaćwieskiej” 41, 75, 89, **101**
izba regionalna 36

J

Jaczo, jezioro 4, 23, **24**, 31, 32, 109
Jaczo, m. 32, 55, 109
Jacznówka, rzeka 32, 50
Jaćwież 6, 40, **41**, 101
Jaćwingowie (Sudowowie) 6, 16, 28, 40, **41**, 101
Jan Paweł II papież 15
Jegla **42**
Jęglóweczek, jezioro 29, **40**, 57, 59
Jęglówek, folwark 29, 43
Jęglówek, jezioro 5, 27, 29, **40**, 41, 42, 59
Jeleniewicza Róg (Bociani Róg) Półwysep 22
Jeleniewo, m. 4, 6, **27**, 43, 80, 81, 89
Jodel, zatoka 28, 41
Jodoziory, m. 33

K

Kalwaria, m. 107
kameduli wigierscy 31, 43, 76, 81
Kamendul, jezioro 4, 12, **31**, 32, 55
kamień graniczny 22
kaplica cmentarna 6, **25**, 33
Kazimierówka, m. 16, 27, 28, 75, 76, 87, 89, 101
Kąty, wzniesienie 17
kem 4, 9, 27, 29, 41, 43, 45, **46**, 47, 50
Kiewliczowie, ród 43
kleszczowieckie jeziora 4, 45, **46**, 47, 50, 109
Kleszczówek, m. 45, 46, **47**, 50, 51, 109
Kojle, jezioro 5, **46**, 47, 50
kolej wąskotorowa 80
Kopane Jezioro **16**, 28, 43
kościół 6, 25, 27, 33, 42
Kozikówka, rzeka 67, 72, 88
Krejwelek, jezioro 45, 91, **92**, 93
Królestwo Polskie 6
Kruszki, m. 67, 68, 72, 88
Krzywółka, m. **79**, 80
Krzyżacy 6, 41

Księstwo Warszawskie 6
Kurów, m. 83

L

Lesnoje, m. 107
Lewkowo, m. 83
Linówek, jezioro 35, 38, 39, 75, 89
lipiennik Loesela, storczyk 5
Lipnicki Stanisław, dworzanin królewski 62
Litwa 6, 10, 41, 91, 107
Litwini 41

Ł

Łopuchowo, m. 6, 9, 11, **12**, 20, 27, 31, 53, 54, 55, 67, 68, 83, 84, 107
łoś, ssak 5, 81
Łotyże 41

M

magazyn odwiertów 75, 89
magnetyt, minerał 76
Malesowizna (Malesowizna-Turtul), m. 35, **36**, 37, 67, 68, 72, 73, 88, 95, 97
Mariampol, m. 107
Mariana, m. 49, 51
Mazury (Mazury Garbate) 41, 45, 61
Merecka Puszcza 22, 61
Mierkinie, m. 22, **61**, 62, 63, 67, 69, 70, 87, 99
młyn wodny 32, **36**, 37, 47, 50, 79, 83, 91, 97, 109
molenna 6, **11**, 17, 18, 54, 57, 68, 77
MOR (miejsce obsługi rowerzystów) 62, 69, 71, 75, 87, 88, 89
moreny
czolowa 4, 15, 21, 38, 39, 53, 54
denna 43, 58
martwego lodu 4, 9, 24
spiętrzenia **21**, 38, **54**

N

nadecznik stawowy, gąbka 5
Narew, m. 83
Niemcy 6, 61, 70, 80
Niemen, rzeka 4, 10, 23, 91, 107
Niż Środkowoeuropejski (Niż Europejski) 20, 54, 105
nocek łydkowski, nietoperz 5, **27**

O

obwód kaliningradzki 10
Okliny, m. 23
Okrągłe (Krugie), m. 79, 80, **81**
Okrągłe Jezioro 15, 45, 91, **92**
Okulicz-Kozaryn Jerzy 101
Okulicz-Kozaryn Łucja 101
Orłowicz Mieczysław 47
Osowa, m. 79, 80
Osowiec, m. 83

Ostoja Suwalska 5
oz 4, **10**, 23, 24, 36, 72, 75, 88, 97, 109
oz turtulski **36**, 72, 88, 97

P

Pallasiola quadrispinosa 5
park podworski 22, 61, **62**, 69, 87, 99
parki narodowe
Białowiecki 83
Biebrzański 83
Narwiański 83
Wigierski 83, 45
Patla Antoni 20
Pentowo, m. 83
perkoz dwuczuby, ptak 5, 20
Perkunas 42
Perty, jezioro 5, **46**, 47, 50
Piotr z Dusburga 40
Pobondzie, m. 33
„Podlaski Szlak Bociani” 3, 53, 65, 68, **83**
Podwysokie Jeleniewskie, m. 79, **81**
Pogorzelek, jezioro 9, 12, **13**, 69
pomnik przyrody 5, 13, 22, 23, 42, 62, 70, 99, 105
Poplin, m. 51
porosty 39, 103
Postawe, m. 50, 93
Postawelek, jezioro **91**, **93**
Potasznia, m. 79, **80**
Prudziński, m. 9
Prusowie 41
Prusy Wschodnie 6, 10, 80
Przechodnie Jezioro 46, 91, **93**
Przełomka, m. 4, 20, 67, **70**, 87
Przełomska Puszcza 22, 70
Przerośl, m. 4, 27, 81, 85
punkty widokowe
na Górze Cisowej 15
na Górze Leszczynowej 70, 87
„Na ozie” 25, 32, 109
„U Pana Tadeusza” 25, 109
w rezerwacie „Rutka” 39
w Turtulu 37, 97
Purwin, jezioro 5, **46**, 47, 50
Pustelnia, wyspa 28

R

relikw polodowcowy 5, 20, 46
rezerwaty
„Głazowisko Bachanowo nad Czarną
Hańczą” 5, **18**, **71**, 81, 88, 97, 105
„Głazowisko Łopuchowskie” 5, **18**, 53, **54**, 68, 83, 84, 105
„Jezioro Hańcza” 5, **20**, 63, 83, 97, 99
„Rutka” 5, 18, 35, **38**, 39, 75, 89, 103, 105
Romincka Puszcza 61
Rosja 11, 107
Rutka, m. 38, 39, 75, 79, **81**, 87, 89, 103, 105

Rutka-Tartak, m. 4, 33, 45
ryna polodowcowa 20, **21**, 23, 36, 43, 72, 97

S

Scypion-Grabowscy, rodzina 62
Sidorówka, m. 27, 28, 29, 35, 43, 75, 76
Sidory, m. 45, 92
Skandynawia 18
skrzyp olbrzymi, roślina 5, **24**, 109
Słowianie 41
Smolniki, m. 6, 13, 15, 16, 21, 22, 23, 24, **25**, 27, 30, 32, 33, 45, 47, 49, 50, 51, 55, 63, 69, 92, 99, 109
smużka, ssak 5
Snolda, jezioro 50, 83
Sójka (Wróbel), osada młyńska 19
Stańczyki, m. 83, 85
Stara Hańcza, m. 6, 13, 15, 22, 61, **62**, 63, 67, 69, 87, 99
staroobrzędowcy 6, 9, 11, 12, 15, 18, 54, 57, 68, 75, 77, 107
Staw Turtulski 5, **36**, 97
strzebla potokowa, ryba 5
Sumowo, jezioro 15
Suwalszczyzna 4, 6, 9, 10, 11, 15, 16, 20, 35, 41, 69, 75, 87, 95, 99, 101
Suwałki, m. 20, 23, 27, 37, 41, 43, 45, 51, 55, 65, 79, 80
Szelment, jezioro 15
Szeszupa (Szeszupka), rzeka 4, 9, **10**, 11, 17, 18, 28, 30, 35, 37, 45, 49, 50, 67, 68, 83, 84, 91, 92, 93, 107
Szeszupka, m. 6, 9, 10, 18, 23, 35, 37, 38, 55, 67, 68, 73, 75, 79, 81, 87, 89, 91, 107
Sziurpa, wódz jaćwieski 76
szlak wodny Szeszupy **91**, 93
Sztabin, m. 83
szurpiłskie jeziora 4, 35, 39, **40**
Szurpiłówka, rzeka 28, 43, 76
Szurpiły, jezioro 5, 28, **40**, 41, 42, 43, 76
Szurpiły, m. 6, 27, 35, 39, 40, 41, 59, 75, **76**, 77, 87, 89, 101

Ś

ścieżki poznawcze
„Doliną Czarnej Hańczy” 19, 37, **97**
„Drzewa i krzewy parku podworskiego w Starej Hańczy” 62, **99**
„Na Górę Zamkową” 28, 29, 40, 41, 42, 57, 75, 76, 89, **101**
„Opowieści Turtula” 36
„Porosty” 39, **103**
„Skąły i minerały SPK” 105
„U źródeł Szeszupy” 9, 12, 37, 38, 57, 67, **107**
„Wokół jeziora Jaczo” 24, 32, 50, **109**
Światopełk-Mirski Bogumił, książę 62

T

Targowisko, osada 6, **40**, 75, 77, 101
Tchliczysko (Kluczysko), jezioro **40**, 77
torfowiska źródłiskowe (wiszące) **18**, 24
„Tropem Sziurpy”, trasa turystyczna 101
trzcinniczek, ptak 5
Trzecia Rzesza 6
Turtul, m., siedziba SPK 9, 19, 23, 35, **36**, 37, 67, 75, 95, 97
„Twierdza Jaćwingów”, park linowy 16, 30, 83
Tykocin, m. 83
tytanit, minerał 76
Tyzenhauz Antoni 6

U

Udziejek, jezioro 15, 30, 50, 83
Udziejek Dolny, m. 16, 27, 28, 30, **31**, 49, 50, 55, 83, 91
Udziejek Górny, m. 15, 16, 17, 27, 30, 58, 59, 83
użytek ekologiczny 5, 46

W

Wajda Andrzej 32
wiadukty kolejowe 85
Wigry, jezioro 23, 27
Wigry, m. 36, 83
„wilcze jary” 32
„wilczy szaniec” 20
Wiżajny, m. 4, 22, 27, 43, 49, 51, 69
Wodзилki, m. 6, 9, 10, **11**, 15, 17, 18, 19, 29, 39, 54, 57, 58, 59, 67, 68, 75, 77, 84, 89, 107
Wodзилki, jezioro 17, 18, 19
„wodзилkowski amfiteatr polodowcowy” 38
Wodзилkowski Las 39, 57, 58
Wschodniosuwalskie Pojezierze 4
Wschodni Szlak Rowerowy „Green Velo” 65, 69, 71, 75, **87**, 89
wysoczyzny
Smolnik 30, 57, 58
Dzierwan 9, 30, 57
Hańczy 15, 18
Szurpił 38

Z

Zdancewicz, znachor 29, 43
Zygmunt III Waza 47

Ż

Żaltis 42
żuraw, ptak 17, 81
Żytkiejmy, m. 45, 47, 51, 80
Żywa Woda, m. 79, 80

Drogi Turysto!

- Suwalski Park Krajobrazowy to głównie tereny prywatne. Uszanuj to, nie niszczyć upraw ani ogrodzeń dla zwierząt.
- Poruszaj się wyznaczonymi szlakami i drogami publicznymi.
- Pozostaw po sobie dobre wspomnienia, a nie śmieci. Kiedy tu wrócisz, będziesz wypoczywał w czystym miejscu.
- Nie niszczyć roślin. Mogą wśród nich być gatunki rzadkie i chronione lub ratujące zdrowie Twoje i Twoich bliskich.
- Nie niszczyć grzybów – są bardzo pożyteczne.
- Drzewa są naturalnie piękne – nie wycinaj na nich napisów i rysunków.
- Nie hałasuj, a być może uda Ci się zaobserwować ciekawe zwierzęta. Jednak nie zbliżaj się do nich i nie próbuj dotykać.
- Nie zanieczyszczaj rzek i jezior. Pozwól w nich żyć rybom.
- Nie rozpalaj ognisk w miejscach niedozwolonych, szczególnie w pobliżu lasu.
- Biwakuj wyłącznie w miejscach do tego wyznaczonych.
- Tam, gdzie zabraknie toalety, potrzeby fizjologiczne załatwiał przynajmniej 50 metrów od wody i z dala od miejsc, w których są ludzie. Przy „większej potrzebie”, pomijając wątpliwy komfort, akceptowalnym rozwiązaniem jest znany sposób harcerski z saperką (dołek w ziemi głębokości 20–30 cm, gdzie zasypujemy odchody razem z papierem toaletowym).

Na wędrowkę pieszą lub rowerową nie zapomnij zabrać ze sobą:

- wygodnego obuwia na dobrej podeszwie
- stosownego do pory roku i warunków atmosferycznych stroju, szczególnie kurtki przeciwdeszczowej, czapki/chustki na głowę, a w przypadku rowerzysty – kasku ochronnego
- wygodnego i funkcjonalnego plecaka
- wody i prowiantu
- mapy terenu
- kompasu lub urządzenia z GPS
- lornetki
- latarki
- apteczki z opatrunkami, bandażem i preparatem przeciw komarom
- saperki
- aparatu fotograficznego
- garści zdrowego rozsądku!

Objaśnienie znaków w tekście:

- szlak pieszy czerwony
- szlak pieszy niebieski
- szlak pieszy zielony
- szlaki piesze żółte I i II
- szlaki piesze czarne I, II, III i IV (łącznikowe)
- trasa rowerowa żółta
- trasa rowerowa niebieska
- trasa rowerowa zielona
- trasa rowerowa czerwona
- szlak rowerowy „Green Velo”
- ścieżka poznawcza
- szlak kajakowy

 współrzędne GPS

 siedziba Suwalskiego Parku Krajobrazowego

 punkt informacji turystycznej

 muzeum

   kościół, molenna, kaplica

 cmentarz

 młyn wodny

 grodzisko, ruiny

 park podworski

 punkt widokowy

 inne atrakcje

 rezerwat

  pomnik przyrody ożywionej/nieożywionej

 użytek ekologiczny

 kąpielisko niestrzeżone

 park linowy

 miejsce obsługi rowerzystów

 parking

 przystanek autobusowy

 sklep

 bar/restauracja

 kwatery agroturystyczne

 pole namiotowe/kemping

 wypożyczalnia rowerów